

บทที่ 5

การสะสมทุนทางสังคมของคาทอลิกกับชนชั้นกลาง

ในการนำเสนอผลการศึกษาเรื่อง “การสะสมทุนทางสังคมของคาทอลิกกับชนชั้นกลาง” จะนำเสนอหัวข้อ ดังนี้

1. การสะสมทุนทางสังคมของคาทอลิกภายใต้กระบวนการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัย
2. การจัดการศึกษาคาทอลิกในกระบวนการสะสมทุนทางสังคมกับชนชั้นกลาง
3. สรุปท้ายบท

การสะสมทุนทางสังคมของคาทอลิกภายใต้กระบวนการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัย

กระบวนการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยในสังคมไทยที่เริ่มต้นกระบวนการมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 นั้น เป็นผลมาจากการตอบโต้ลัทธิล่าอาณานิคม ในขณะเดียวกันประเทศก็ยอมรับวัฒนธรรมความทันสมัยของตะวันตกเป็นนโยบายเพื่อรักษาเอกราชของชาติ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2529, หน้า 109) สรุปท่าทีของประเทศไทยภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวว่า

“คำตอบที่ให้แก่วิทยาการคุกคามของตะวันตกนั้น เห็นได้อย่างชัดเจนนั่นคือ จะจัดการคุกคามของตะวันตกได้ดีโดยการมีอำนาจให้เหมือนตะวันตก แต่จะมีอำนาจให้เหมือนตะวันตกได้นั้นย่อมถึงการเปลี่ยนตัวเองให้เหมือนตะวันตกไปด้วย แต่จุดมุ่งหมายก็คือเปลี่ยนเพื่อให้มีอำนาจไม่ใช่เปลี่ยนเพื่อให้เหมือนตะวันตก”

กระบวนการสร้างความทันสมัยของไทยถึงแม้จะเป็นการเน้นเรื่องรูปแบบมากกว่าเนื้อหา (Jacobs, 1971) แต่ก็ถูกกำกับโดยอุดมการณ์แห่งความทันสมัย (Modernism) อุดมการณ์แห่งความทันสมัยนั้นตั้งอยู่บนฐานคิดเรื่องความก้าวหน้า (Idea of progress) ที่มองว่าสังคมไทยจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ทันสมัยขึ้นในอนาคต โดยมีลักษณะแบบมนุษยนิยม ซึ่งมนุษย์จะต้องควบคุมโชคชะตาของตัวเอง โดยอาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ไม่ปล่อยไปตามพรหมลิขิต แต่การปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยช่วงแรกในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ให้ความสำคัญต่อการปฏิรูปการปกครองของรัฐ โดยเริ่มตั้งแต่การจัดตั้งหอรัษฎากรณพิพัฒน์ พ.ศ. 2416 (ค.ศ. 1873) การตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินและสภาที่ปรึกษาในพระองค์ การเลิกระบบไพร่ การจัดตั้งกองทัพนสมัย และระบบการเกณฑ์ทหาร ในที่สุดจึงมีการจัดตั้งระบบเสนาบดีใหม่ 12 ตำแหน่ง

และจัดการปกครองส่วนภูมิภาคแบบมณฑลเทศาภิบาลในช่วงทศวรรษ 2430 (เสนห์ จามริก, 2529, หน้า 76-86)

ในการปฏิรูปการปกครองสู่ความทันสมัยนั้น คริสตศาสนาในฐานะผลิตผลของประเทศตะวันตกได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการดังกล่าว 2 นิายหลัก คือ นิกายโปรเตสแตนต์ และ นิกายโรมันคาทอลิก คริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ได้เข้ามาติดต่อกับประเทศสยามตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยผ่านพวกฮอลันดาและอังกฤษ ซึ่งเป็นประเทศที่นับถือโปรเตสแตนต์เป็นหลัก แต่ในช่วงนี้ยังไม่ได้สนใจที่จะทำงานเผยแพรศาสนา แต่ให้ความสำคัญต่อเรื่องการค้ามากกว่า ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โปรเตสแตนต์เพิ่งเริ่มเข้ามาเผยแพรศาสนา โดยชุดแรกเข้ามาในแผ่นดินของพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสังกัดคณะธรรมทูตแห่งลอนดอน เพื่อประกาศศาสนา แก่คนจีนในสยาม คณะที่สองเป็นคณะอเมริกันแบบคิสมีชชั้นที่ทำงานในพม่าได้เข้ามากรุงเทพในปี พ.ศ. 2376 (ค.ศ. 1833) คณะที่สามมาถึงไทยในปี พ.ศ. 2378 (ค.ศ. 1835) ภายใต้คณะกรรมการอเมริกัน เพื่องานธรรมทูตต่างประเทศเป็นผู้ส่งมา โดยมีศาสตราจารย์ที่สำคัญเป็นผู้นำ เช่น ชาลส์ โรบินสัน สตีเฟน จอห์นสัน หมอบรัดเลย์ เจมส์ คาสเวลล์ อิทธิพลของโปรเตสแตนต์ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมอบรัดเลย์เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป และมีชีวิตอยู่จนสมัยรัชกาลที่ 5 โดยได้นำวิทยาการตะวันตกสมัยใหม่เข้ามาในไทยหลายอย่าง เช่น การแพทย์แผนใหม่ การออกหนังสือพิมพ์ เป็นต้น (วิทยาลัยแสงธรรม, 2533, หน้า 204)

กระบวนการสร้างความทันสมัยของไทย ทำให้การทำงานของคาทอลิกเจริญเติบโตยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในต่างจังหวัด คาทอลิกก็ได้เริ่มทำงานทางด้านสังคมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เช่น การรักษาพยาบาล และการทำโรงเรียน ซึ่งกำลังได้รับความสนใจจากคนไทยที่ต้องการความรู้ใหม่ ๆ จากตะวันตก ต่อมาในสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงมีนโยบายปฏิรูปประเทศให้ทันสมัย ดังนั้นพระศาสนจักรคาทอลิกจึงได้เป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย การเป็นหุ้นส่วนการสร้างความทันสมัยระหว่างคาทอลิกและกลุ่มสยามใหม่ โดยการนำของรัชกาลที่ 5 เป็นผลมาจากการเป็นพันธมิตรทางการเมืองร่วมกันในสมัยนั้นด้วย กล่าวคือทั้งสองกลุ่มต่างก็มีฝ่ายตรงข้ามทางการเมืองเหมือนกัน ได้แก่ กลุ่มขุนนางที่นำโดยสมเด็จพระยาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการในช่วงที่รัชกาลที่ 5 ยังทรงพระเยาว์อยู่ สมเด็จพระยาศรีสุริยวงศ์ได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ไม่ชอบคาทอลิก ดังนั้นภายใต้อิทธิพลของกลุ่มขุนนางเหล่านี้จะพบมีการเบียดเบียนคริสต์ศาสนา เช่น เหววัดคาทอลิกไป 3 แห่ง การปล้นมิสซังนารี เป็นต้น แต่หลังจากที่รัชกาลที่ 5 ได้ยึดอำนาจจากกลุ่มขุนนางแล้ว และขึ้นมามีอำนาจอย่างแท้จริง กลุ่มคาทอลิกได้สนับสนุนรัชกาลที่ 5 อย่างหนักแน่นตามคำกล่าวของพระสังฆราชเวย์ ประมุขมิสซังสยามที่ได้เขียนไว้ ดังว่าทกรรมเชิงเรื่องเล่า (James T. Bretzke, S.J., S.T.D., n.d.) ที่ว่า (สุรัชย์ ชุ่มศรีพันธุ์, ม.ป.ป., หน้า 201)

“พระมหากษัตริย์ซึ่งปกครองอยู่ในปัจจุบันคือจุฬาลงกรณ์ พระโอรสของพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เจริญรอยตามพระยุคลบาทของพระราชบิดา แสดงองค์เป็นผู้มีพระทัยกว้างขวาง ปัจจุบันนี้ดูเหมือนว่าพระองค์ดำเนินไปไกลกว่าเดิมอีก อำนาจต่าง ๆ ของพวกขุนนางทั้งหลายก็ลดลงไปมาก”

การเป็นหุ้นส่วนการสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มคาทอลิกสอดคล้องกับการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ดังจะเห็นได้จากการดำเนินงานของกลุ่มคาทอลิกในช่วงนี้ คือ

1. งานด้านการพิมพ์
2. งานด้านภาษา
3. งานด้านการถ่ายภาพ
4. งานด้านวิทยาศาสตร์
5. งานด้านการศึกษา

1. ด้านการพิมพ์ จากหลักฐานที่เกี่ยวกับการพิมพ์สันนิษฐานว่าได้เข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ส่วนหลักฐานที่เหลืออยู่จนถึงทุกวันนี้ คือ หนังสือที่เก่าที่สุด ที่พิมพ์ในประเทศไทย โดยใช้ตัวอักษร โรมัน แต่อ่านเป็นภาษาไทย คือ หนังสือคำสอนคฤศตัง ซึ่งพิมพ์ในปี พ.ศ. 2339 (ค.ศ. 1996) วัดช่างดาครุส ณ บางกอก เกือบ 200 ปีแล้ว (วรยุทธ กิจบำรุง ในสื่อมวลชนคาทอลิก, 2537, หน้า 166)

งานด้านการพิมพ์ของกลุ่มคาทอลิกเริ่มต้นมาตั้งแต่พระสังฆราชคาร์โนต์ พระสังฆราชคาร์โนต์เป็นชาวฝรั่งเศสที่อยู่เมืองไทยในสมัยกรุงธนบุรี ในปี พ.ศ. 2322 (ค.ศ. 1779) โคนขับไล่ ออกนอกประเทศ ไปอยู่ที่ปอนดิเชอรี อินเดีย และที่นี่ได้ติดต่อขอซื้อแท่นพิมพ์ ซึ่งควรจะส่งไปที่เวียดนาม และได้พิมพ์หนังสือภาษาไทยใช้ตัวอักษร โรมันขึ้นที่นั่น และหลังจากนั้นก็นำแท่นพิมพ์เข้ามาทางใต้ ปันง ตะกั่วป่า และเมื่อบ้านเมืองสงบแล้ว จึงได้เข้ามาอยู่ที่วัดช่างดาครุส ภูเก็ต ธนบุรี เวลานั้น อยู่ประมาณ 40 กว่าปี ในปี พ.ศ. 2380 (ค.ศ. 1837) จึงย้ายมาอยู่ที่บางรัก คือ โรงพิมพ์อัสสัมชัญ ในปัจจุบันการพิมพ์คาทอลิก ทำหน้าที่พิมพ์หนังสือเกี่ยวกับศาสนา เช่น พระคัมภีร์ บทภาวนา หลักคำสอนของศาสนา หนังสือบำรุงความศรัทธา ฯลฯ (สื่อมวลชนคาทอลิก, 2537, หน้า 166)

บุคคลที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับด้านการพิมพ์ ก็คือพระสังฆราชปลัดเลอแก้วส์ ซึ่งถือว่าเป็นปราชญ์ท่านหนึ่งที่ได้จัดพิมพ์หนังสือ สัพพะพะจนะ พาสาไท ถึง 4 ภาษา คือ ภาษาไทย ลาติน ฝรั่งเศส อังกฤษ มีคำประมาณ 30,000 คำ และมีคำอ่านเป็นตัวอักษร โรมัน เรียงอักษรตามแบบอย่างภาษาอังกฤษ เริ่มด้วยอักษร อ...บ. (เอ.บี.ซี.) เป็นต้น ครั้งแรกพิมพ์ที่ฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2397 (ค.ศ.

1854) และได้หล่อตัวอักษรไทยขึ้นที่ฝรั่งเศส สำหรับนำมาใช้ในโรงพิมพ์อัสสัมชัญด้วย ซึ่งเรียกว่า ตัวแบบ ฝรั่งเศส และครั้งที่สอง ที่ในเมืองไทยในปี พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) (สื่อมวลชนคาทอลิก, 2537, หน้า 167)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2456 (ค.ศ. 1913) โรงเรียนอัสสัมชัญ ได้จัดพิมพ์หนังสืออุโฆษสมัย และ ต่อมาในปี พ.ศ. 2460 (ค.ศ. 1917) ได้มีหนังสือสารสาสน์คริสต์ตัง เป็นหนังสือพิมพ์รายเดือนและ พิมพ์อยู่จนถึงทุกวันนี้ในชื่อใหม่ คือ อุดมสารและอุดมสานต์

ส่วนในทางด้านการพิมพ์หนังสือเรียน ภราดา ฟ. ฮีแลร์ (พ.ศ. 2424 - 2511) (ค.ศ. 1881 - 1968) อายุ 87 ปี นักบวชคณะเซนต์คาเบรียล ที่ได้แต่งตำราเรียนชุดครุฑศึกษา มี 5 เล่ม ใช้เวลาเกือบ 11 ปี ได้ใช้กันอย่างกว้างขวาง

2. งานด้านภาษา ผู้นำคาทอลิกที่มีบทบาทด้านภาษาก็คือ พระสังฆราชบิลเลอกัวส์ โดยให้ข้อสังเกตไว้ว่า ภาษาไทยเป็นภาษาที่ได้รับการดัดแปลง และปรับแต่งให้เหมาะสมกับอักษรไทย ลักษณะของคนไทย ดังนั้นจึงเป็นภาษาที่เข้าใจ และพูดกันเกือบทั่วราชอาณาจักร การเขียนอักษรไทย บางตัวเกี่ยวข้องกับอักษรอินเดีย ในสมัยของท่านภาษาไทยมีพยัญชนะทั้งหมด 44 ตัว สระ 20 ตัว และวรรณยุกต์ 5 เสียง ระดับเสียงที่แตกต่างกันจะให้ความหมายที่แตกต่างกัน ดังตัวอย่างที่ท่านให้ไว้ในหนังสือไวยากรณ์ภาษาไทยของท่าน ดังนี้ นว หมายถึง ไรนา หนว หมายถึง ผลไม้ชนิดหนึ่ง หนว หมายถึง ใบหน้า นว หมายถึง น้องชายหรือน้องสาวของแม่ หนว หมายถึง หนาที่บ ยิ่งกว่านั้นภาษาไทยที่ใช้พูดกันยังแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ ภาษาตลาดซึ่งพูดกันทั่วไป ภาษาชั้นสูง เป็นภาษาที่ใช้ในราชสำนักในการแต่งหนังสือ และบทประพันธ์ต่าง ๆ ภาษาที่สาม คือ ภาษา ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งประกอบด้วยคำบาลี และสันสกฤตเกือบทั้งหมด โดยมีการดัดแปลงบ้างเล็กน้อย

พระสังฆราชบิลเลอกัวส์ยอมรับว่า ภาษาไทยเป็นภาษาที่ยากมากในการเรียนรู้ และพูดให้ถูกต้อง ท่านยืนยันว่าชาวยุโรปจำเป็นต้องใช้เวลาถึง 10 ปี เพื่อเรียนรู้ภาษานี้ (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 168) แม้ภาษาไทยเป็นภาษาที่ยาก แต่ท่านกลับมีชื่อเสียงเรื่องภาษาไทยอย่างมาก ดังที่นายสมิต มัลคอล์ม กล่าวว่า “ท่านบิลเลอกัวส์เป็นผู้มีความรู้ภาษาไทยอย่างลึกซึ้ง จนไม่มีใครเสมอเหมือนในยุโรป” (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 168) กล่าวได้ว่า ท่านเป็นมิสชันนารีที่มีความสามารถด้านภาษาอย่างไม่มีใครคัดค้านได้ แม้จะมีการกิจที่ต้องทำมากมาย แต่ท่านพยายามหาเวลาศึกษาหาความรู้เรื่องภาษา ศาสนา วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ไทย จนสามารถเขียนหนังสือ ดี ๆ หลายเล่มเป็นภาษาไทยให้มีสขงสยาม ดังที่มีผู้กล่าวยกย่องผลงานของท่านไว้ว่า “ไม่เคยมีหนังสือดี ๆ ปรากฏมาก่อนหน้าท่าน เพราะเท่าที่พบมักเป็นเอกสารที่บันทึกด้วยลายมือซึ่งเขียนผิด ๆ มากมาย” ท่านบิลเลอกัวส์มีความรู้ดีเรื่องภาษาไทย รู้จักปรับตัวให้เข้ากับประเพณี และพยายามทำตัวให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของชาวสยาม ทำให้ท่านได้รับการกล่าวขวัญว่า

“ขุนนางผู้ใหญ่ทั้งที่มีตำแหน่งใหญ่น้อย ต่างพูดกันเสมอว่าได้ข่าวว่าท่านปลัดเลอก้าวส์มีความเป็นคนไทยมากกว่าพวกเขาเสียอีก” ท่านยังแก้ไขบทสวดสำคัญมหากาพย์สำหรับคริสต์ดั่งในประเทศไทยซึ่งยังใช้กันจนถึงปัจจุบัน (แต่ก่อนเคยสวดว่า เดชะพระนามะพ่อ และพระนามะลูก และพระพุทธรักษา อาแมน ท่านปลัดเลอก้าวส์แก้ไขเป็น เดชะพระนาม พระบิดา และพระบุตร และพระจิต อาแมน) (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 169)

3. งานด้านการถ่ายภาพ พ.ศ. 2372 (ค.ศ. 1829) การถ่ายภาพทั่วไปพัฒนาโดยนักประดิษฐ์ชาวฝรั่งเศสชื่อหลุยส์ ฌาคส์มันด์ คาแกร์ (Louis Jacques Mande Daguerre) ได้ร่วมกับโยเซฟ นีเซฟอร์เนียฟซ์ (Joseph Nicéphore Niépce) ค้นคว้าการใช้วัสดุไวแสงพวกซิลเวอร์คลอไรด์ในการบันทึกภาพ เรียกว่าการถ่ายภาพ พ.ศ. 2376 (ค.ศ. 1833) ดังนั้นคาแกร์จึงค้นคว้าต่อไปคนเดียวและประสบความสำเร็จในการถ่ายภาพตามกระบวนการซึ่งต่อมาเรียกว่า คาแกร์เรโอไทป์ (Daguerreotype) การพัฒนาการถ่ายภาพนี้รู้ไปถึงพระสังฆราชปลัดเลอก้าวส์ เพราะท่านคอยติดตามข่าวสารต่าง ๆ ในฝรั่งเศสอยู่ตลอดเวลา โดยสมัครเป็นสมาชิกวารสารด้านวิทยาศาสตร์ และได้รับเอกสารดังกล่าวอยู่เป็นประจำ ดังนั้น ท่านจึงทราบข่าวเรื่อง คาแกร์เรโอไทป์ ทำให้ท่านพบว่า การประดิษฐ์นี้น่าสนใจ และคิดว่าหากมีกล้องถ่ายรูปนี้อยู่ในมือ บางทีจะช่วยให้ท่านใกล้ชิดกับราชสำนักมากขึ้น เพราะสิ่งประดิษฐ์ใหม่นี้อาจเป็นสิ่งที่น่าพิศวงสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน และขุนนางผู้ใหญ่ในสยาม ดังนั้น ท่านจึงรีบติดต่อขอให้คุณพ่อฟรังซัวส์อัลบรังค์ ผู้รับผิดชอบฝ่ายบริการของคณะที่กรุงปารีส ช่วยซื้อกล้องถ่ายรูปแบบคาแกร์ส่งมาให้ ดังที่เราพบในจดหมายลงวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2386 (ค.ศ. 1843) “เพื่อเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน ข้าพเจ้าประสงค์จะมีของถวายอื่น ๆ บางทีอาจจะเป็นรูปแผ่นผังกฎปารีส และกล้องถ่ายรูปคาแกร์กล้องหนึ่ง ทั้งสองอย่างนี้จะเป็นอย่างนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับข้าพเจ้า” (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 170)

ท่านปลัดเลอก้าวส์ต้องรอกำลังถ่ายรูปนานถึง 2 ปี จนกระทั่งมีสหพันธ์ใหม่ 3 องค์ คือ บาทหลวงลาร์โนดี บาทหลวงดาเนียล และบาทหลวงลับเบ เดินทางมาที่สยาม พ.ศ. 2388 (ค.ศ. 1845) บาทหลวงอัลบรังค์จึงฝากกล้องถ่ายรูปที่ท่านปลัดเลอก้าวส์สั่งซื้อมากับมีสหพันธ์ใหม่ ประมาณ 2 – 3 เดือน เมื่อมีสหพันธ์ใหม่เดินทางมาถึงสยามแล้ว หรือเดือนกันยายนปีเดียวกัน พระสังฆราชปลัดเลอก้าวส์ได้พยายามทดลองถ่ายรูปพร้อมกับบาทหลวงลาร์โนดี ไม่กี่วันต่อมาก็ประสบความสำเร็จพอสมควร แต่เนื่องจากการเดินทางอันยาวนาน ทำให้น้ำยาที่นำมาระเหิดไปเหลืออยู่น้อยมาก แผ่นเงินทั้งหมดที่นำมาในครั้งนั้นใช้ถ่ายรูปให้กับพระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางผู้ใหญ่ บุคคลเหล่านี้แห่กันมามากมาย เพราะต้องการรักษาภาพของตน

การคาดการณ์เรื่องความสนใจของขุนนางผู้ใหญ่ที่มีต่อกล้องถ่ายรูปของพระสังฆราชปลัดเลอก้าวส์ ส่งผลดีต่อมีสหพันธ์ เมื่อมีสหพันธ์ต้องประสบความสำเร็จจากการเปิดเบี่ยนของพระยา

ศรีพิพัฒน์ ขุนนางผู้ใหญ่ ที่ต้องการทำลายวัดนักบุญยอแซฟ ยุทธยา แต่เมื่อทราบข่าวเรื่องกล้องถ่ายรูป ท่านมาหาพระสังฆราชปัลเลอกัวส์ และขอร้องให้ถ่ายรูปให้ เมื่อท่านปัลเลอกัวส์ทำตามความประสงค์ นอกจากจะไม่ทำลายวัดยุทธยาแล้ว พระยาศรีพิพัฒน์ยังยกที่ดินผืนหนึ่งให้มิสซัง และยังให้ของเล็ก ๆ น้อย ๆ หลายอย่างแก่พระสังฆราชด้วย แม้แต่เจ้าพระยาพระคลังยังให้ความสนใจเรื่องนี้ ดังที่ท่านปัลเลอกัวส์เล่าไว้ในจดหมายว่า (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 170)

“แม้แต่เจ้าพระยาพระคลังยังแจ้งว่าท่านจะมาถ่ายรูปด้วยวันหนึ่ง นอกจากนี้ยังกราบทูลพระเจ้าอยู่หัวเรื่องที่ว่าข้าพเจ้าถ่ายรูปคน พระเจ้าอยู่หัวทรงพิศวงเป็นอย่างมาก ข้าพเจ้าคิดว่าในไม่ช้าพระองค์ก็จะพระบรมราชโองการให้ข้าพเจ้าเข้าเฝ้า บางทีสิ่งนี้อาจจะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อศาสนาอันศักดิ์สิทธิ์ของเรา”

เนื่องจากกิจการการถ่ายรูปดำเนินไปด้วยดี ท่านปัลเลอกัวส์จึงสั่งซื้ออุปกรณ์ต่าง ๆ จากกรุงปารีสเพิ่มเติม เช่น แผ่นเงินทั้งเล็ก และใหญ่ คู่มือการใช้กล้องดาแกร์ที่ออกใหม่ (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 170) ในหนังสือสยามประเพณีฉบับเดือนเมษายน รศ. 120 ยืนยันเรื่องการถ่ายรูปในเมืองไทยไว้ ดังนี้ (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 171)

“...เพิ่งมีช่างถ่ายรูปครั้งแรกในรัชกาลที่ 3 นั่นคือ ท่านสังฆราชฝรั่งเศสชื่อปัลเลอกัวส์ เป็นผู้ถ่ายรูปแผ่นเงินในกรุงสยามก่อนมนุษย์ที่ 1 ภายหลังพระยากระสาปนักกิจโกศล (โหมค) แต่ยังเป็นมหาดเล็กอยู่นั้น ได้ถ่ายรูปเป็นครั้งที่ 2 เป็นศิษย์สังฆราชด้วย”

ต่อมาภายหลังพระราชโอรสองค์หนึ่งของแผ่นดิน ทรงขอซื้อกล้องถ่ายรูปดาแกร์จากพระสังฆราชปัลเลอกัวส์ ในเวลานั้นท่านกำลังต้องการเงินสำหรับมิสซัง จึงตัดสินใจขายกล้องให้พระองค์ ดังที่เล่าไว้ในจดหมายว่า “พระราชโอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าแผ่นดินเสด็จมาขอซื้อกล้องถ่ายรูปจากข้าพเจ้า ข้าพเจ้านำเงินจากการขายกล้องนี้ไปสมทบสร้างบ้านพักของข้าพเจ้าให้แล้วเสร็จ” (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 171) ยังมีเจ้านาย และขุนนางผู้ใหญ่อื่น ๆ อีกที่ต้องการกล้องถ่ายรูป พวกท่านมาหาท่านปัลเลอกัวส์เพื่อขอให้ท่านช่วยสั่งซื้อกล้องถ่ายรูปให้ เราพบเอกสารการสั่งซื้อของท่านปัลเลอกัวส์ที่ส่งไปที่กรุงปารีสว่า (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 171)

“กล้องถ่ายรูปดาแกร์สำหรับเจ้าฟ้าองค์หนึ่ง (เหมือนอันที่ซื้อให้บุตรชายเจ้าพระยาพระคลัง) พร้อมทั้งอุปกรณ์ที่ต้องใช้กับกล้อง แผ่นเงิน 12 โหล ครั้งหนึ่งเป็นแบบแผ่นใหญ่ ที่เหลือเป็นแบบแผ่นเล็ก คู่มือ (ฉบับใหม่ล่าสุด) พร้อมด้วยน้ำยาทุกชนิดที่ใช้ได้เพียงพอสำหรับแผ่นเงิน 12 โหล”

4. งานด้านวิทยาศาสตร์ สมัยนั้นในประเทศสยามยังไม่มีคนที่มีความรู้เชิงวิทยาการตะวันตกมากนัก จากหลักฐานกล่าวว่า พระสังฆราชปัลเลอกัวส์มีความรู้ด้านวิทยาการเป็นอย่างดี

ท่านปัดเลอกัวส์กล่าวว่า ตนเองมีความรู้เพียงเล็กน้อยด้านเคมี แต่เชื่อว่าสามารถนำความรู้ด้านนี้มาใช้ และถ่ายทอดให้คนอื่นเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ได้ (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 171)

ชาวสยามเป็นเช่นเดียวกับชนชาติอื่นที่ยอมรับบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ และมีปฏิภาณไหวพริบเหนือกว่าตน พวกเขาได้จากพระสังฆราชปัดเลอกัวส์บุคคลที่นำความเจริญก้าวหน้ามาสู่มิสซังสยามอย่างมากมาย นอกจากนี้ ยังเป็นชาวยุโรปที่ช่วยให้เจ้าฟ้ามงกุฎทรงรู้จักวิทยาการสมัยใหม่ของชาวตะวันตก ซึ่งยังไม่เคยเป็นที่รู้จักมาก่อนในสยาม ท่านยืนยันว่านอกจากเจ้าฟ้ามงกุฎจะทรงศึกษาเล่าเรียนด้านดาราศาสตร์ และคณิตศาสตร์แล้ว พระองค์ยังทรงศึกษาด้านภูมิศาสตร์ ฟิสิกส์ และเคมีด้วย

อาจกล่าวได้ว่า พระสังฆราชปัดเลอกัวส์เป็นนักวิชาการคนหนึ่งในสมัยนั้น เพราะเป็นผู้นำวิทยาการสมัยใหม่จากยุโรปเข้ามาในสยาม เล่ากันว่าท่านสร้างห้องทดลองทางวิทยาศาสตร์ทั้งด้านฟิสิกส์ และเคมีไว้ที่สำนักพระสังฆราชด้วย นอกจากนี้ ยังชอบส่งซื้อคู่มือ และอุปกรณ์ด้านวิทยาศาสตร์จากฝรั่งเศสเข้ามาเสมอ ดังตัวอย่างต่อไปนี้ (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 172)

“รายการที่สั่งซื้อมีดังนี้ ชัลฟา และควินิน 2 ออนซ์ นิคมสารด้านเคมีฉบับรายปี (ถ้าเป็นเรื่องที่น่าสนใจ ขอท่านช่วยจัดส่งให้ข้าพเจ้าตั้งแต่ พ.ศ. 2373/ 1830 จนถึงปัจจุบัน ข้าพเจ้าคิดว่าท่านสามารถสมัครเป็นสมาชิก และส่งชุดที่เข้าเล่มแล้วมาให้ข้าพเจ้าได้ สำหรับชุดที่พิมพ์ครั้งนี้ ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเป็นผู้เขียน แต่เชื่อว่าท่านสามารถสอบถามได้) แม่เหล็กวิทยาศาสตร์ที่มีความแรงสูงที่สุดเท่าที่จะหาได้น้ำหนัก 6 ปอนด์ ราคา 30 – 40 ตีโก แผนที่โลกสองซีก ขนาดใหญ่ที่สุด สวยที่สุด และทันสมัยที่สุดหนึ่งแผ่น ขอท่านช่วยหาให้ได้จนสุดความสามารถ... ตำราฟิสิกส์ฉบับสมบูรณ์ แบบ 4 หรือ 5 ชุด เอาชุดที่ทันสมัยที่สุด ไม่เอาฉบับก่อน พ.ศ. 2373 (ค.ศ. 1830) แต่เอาฉบับที่ผู้แต่งกำลังเป็นที่นิยมมากที่สุด (ที่นี้เราไม่มีหนังสือด้านฟิสิกส์เลยแม้แต่เล่มเดียว)”

เราพบรายการสั่งซื้อของอีกฉบับหนึ่งว่า (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 172-173)

“หนังสือเคมี และฟิสิกส์ฉบับรายเดือน ไม่มีคุณภาพตามที่ข้าพเจ้าคาดไว้ ดังนั้นขอให้ท่านต่ออายุสมาชิกให้ข้าพเจ้าถึงสิ้นปีนี้เท่านั้น (พ.ศ. 2392)”

เรายังพบรายการสั่งซื้ออื่น ๆ ที่เกี่ยวกับเทคโนโลยี เช่น พจนานุกรมเกี่ยวกับเทคโนโลยีเล่มใหญ่ฉบับสมบูรณ์ และฉบับใหม่ล่าสุด ท่านปัดเลอกัวส์ขอให้คุณพ่อฟรังซัวส์อัลบรังค์ สมัครสมาชิกนิตยสารด้านเคมี และฟิสิกส์แบบรายปีฉบับใหม่ ๆ ทุกปี จนถึง พ.ศ. 2388 (ค.ศ. 1845) ท่านได้รับหนังสือดังกล่าวจำนวน 15 เล่ม เป็นชุดรวม 3 ชุด นอกจากตำราด้านวิทยาศาสตร์แล้วท่านยังสั่งซื้ออุปกรณ์สำหรับทดลองด้านเคมี และฟิสิกส์ ดังตัวอย่างที่เราพบในรายการสั่งซื้อของหลายครั้ง ดังนี้ โบรไมด์ ไอโอดีน คลอรีน แผ่นโลหะ กำมะถัน น้ำค้างบริสุทธิ์ เกล็ดทองคำขาว ส่วนประกอบของผงสัมฤทธิ์ ส่วนประกอบของแร่หุบเงินทอง เครื่องหุบไฟฟ้า ฯลฯ นอกจากนี้

ท่านยังสั่งซื้อเครื่องมือที่จำเป็นสำหรับทดลองด้านเคมี และฟิสิกส์ด้วย ดังที่พบในหลักฐานการสั่งซื้อของที่ส่งไปที่กรุงปารีส ดังนี้ แปร่งสำหรับชุดโลหะ ถ้วยกลั่น หม้อกลั่น เครื่องทดลองของวูล์ฟ (Woulf) หลอดแก้วทดลองวิทยาศาสตร์ เครื่องวัด หลอดบรรจุ (สำหรับทดลองด้านเคมี) ถาดแก้วสำหรับเครื่องไฟฟ้า 4 ใบ กล้องจุลทรรศน์ ทั้งหมดนี้คือส่วนหนึ่งของรายการสั่งซื้อของท่านปัลเลอกัวส์

อาศัยความสามารถทางด้านวิทยาศาสตร์ ทำให้พระสังฆราชปัลเลอกัวส์สามารถเอาชนะใจผู้มีอำนาจในสยาม แม้แต่เจ้าพระยาพระคลังกลายเป็นมิตรที่ดีของท่าน ตั้งแต่ครั้งที่เจ้าพระยาพระคลังส่งบุตรชายมาเรียน เรื่องการชุบแร่โลหะโดยใช้พลังไฟฟ้าเคมีกับท่านปัลเลอกัวส์ เจ้าพระยาพระคลังสัญญาจะตอบแทนบุญคุณของท่านปัลเลอกัวส์ และมีสขัง ทุกครั้งที่ท่านปัลเลอกัวส์ต้องการความช่วยเหลือ เพราะต้องการความรู้ด้านวิทยาการสมัยใหม่จากต่างประเทศ โดยเฉพาะจากยุโรปซึ่งมีความก้าวหน้ามากกว่าสยาม นอกจากนี้ เจ้าพระยาพระคลังยังส่งบุตรชายไปพบท่านปัลเลอกัวส์เพื่อขอให้ท่านช่วยสั่งซื้อของจากฝรั่งเศส เราพบรายการสั่งซื้อของนี้แนบไปกับจดหมายของท่านปัลเลอกัวส์ที่ส่งไปกรุงปารีส ดังนี้

“รายการขอให้ช่วยซื้อของจากพระนายไว

วันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2390 (ค.ศ. 1847)

เจ้าพระยาพระคลังส่งบุตรชายคนโตมาพบข้าพเจ้า และขอร้องให้ช่วยเหลือซื้อตำราเกี่ยวกับศิลปะการสงครามฉบับสมบูรณ์จากฝรั่งเศสหนึ่งเล่ม แบบสำหรับผลิตอาวุธ แผนที่ ฯลฯ ท่านที่ต้องการตำราที่เป็นที่นิยม ใหม่ มีรายละเอียดเกี่ยวกับศิลปะการสงครามทุกด้าน โดยเฉพาะการสร้างเมืองที่มีป้อมปราการป้องกันข้าศึก ท่านได้ลงลายมือชื่อมา ณ ที่นี้ด้วย

(ลงชื่อ) พระนายไว”

ต่อมาในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2389 (ค.ศ. 1846) พระสังฆราชปัลเลอกัวส์มอบตำราการชุบแร่เงินแร่ทองแก่เจ้าพระยาพระคลัง และคนอื่น ๆ จากนั้นตำรานี้ได้แพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 174) หลังจากได้รับตำราแล้ว เจ้าพระยาพระคลังประกาศว่าท่านจะรับเป็นธุระช่วยเหลือมิสซังเรื่องวัดนักบุญอแซฟอยุธยา โดยขอร้องน้องชายให้ยกที่ดินผืนหนึ่งให้มิสซัง นอกจากนี้ยังมีขุนนางผู้ใหญ่อีกหลายคนมอบที่ดินของตนให้มิสซัง แม้เจ้าพระยาพระคลังจะไม่เห็นด้วยกับการกระทำของขุนนางเหล่านั้นก็ตาม ดังนั้น เรื่องที่ดินของวัดอยุธาจึงได้รับการสะสางเรียบร้อย ท่านปัลเลอกัวส์เล่าว่า “บรรดาผู้ใหญ่มองพวกเราด้วยสายตาที่เป็นมิตรเหมือนเมื่อก่อน” (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 174)

พระสังฆราชปัลเลอกัวส์จึงได้กลายเป็นครูสอนฟิสิกส์และเคมีในสยาม เนื่องจากมีคนจำนวนมากมาสมัครเรียน มงกุฎราชกุมารซึ่งทรงเป็นมิตรกับคริสตังมาตั้งแต่อดีต ยังทรงสนพระทัย และมีพระประสงค์จะเสด็จมาทดลองด้านเคมี พระองค์เสด็จมาพบพระสังฆราชปัลเลอกัวส์หลายครั้ง เพื่อขอให้ช่วยจัดหากล้องถ่ายภาพรูปดาแกร์ และเครื่องมือเกี่ยวกับเคมีให้ ความรู้ด้านนี้ของท่านปัลเลอกัวส์สร้างชื่อเสียงให้ท่านอย่างมากจนจรจายไปทั่วราชอาณาจักรสยาม โดยเฉพาะการชูปโลหะด้วยแร่เงินแร่ทอง ท่านเขียนว่า (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 174)

“การชูปโลหะด้วยแร่เงิน แร่ทองเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายมากที่นี่ในบรรดาขุนนางผู้ใหญ่ แม้แต่ในพระบรมมหาราชวัง มีคนจำนวนมากมาขอร้องให้ข้าพเจ้าจัดหาเส้นปลาตีนัมให้”

ในช่วงต้น พ.ศ. 2392 (ค.ศ. 1849) พระสังฆราชปัลเลอกัวส์แจ้งให้บาทหลวงฟรังซัวว์ อัลบรังด์ ทราบว่า (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 174)

“มีข่าวเล็กน้อยดังนี้ พระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้บุตรชายของเจ้าพระยาพระคลังมาขอร้องให้ข้าพเจ้าแบ่งปันความรู้เกี่ยวกับเหมืองแร่ และแร่โลหะต่าง ๆ ให้ จากนั้นท่านผู้นี้ได้นำความรู้ที่ข้าพเจ้าสอนไปถวายรายงานต่อพระองค์ พระองค์ทรงมีพระบรมราชโองการให้จัดส่งตำราไปถึงเจ้าเมืองทุกหัวเมือง พร้อมทั้งทรงพระอักษรบนพระบรมราชโองการว่า ตำราเหมืองแร่ที่จัดทำโดยพระสังฆราชคาทอลิก ช่วงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ประเทศของเรา ดังนั้น ในจังหวัดใดที่พระสังฆราชองค์นี้หรือพระสงฆ์ของท่านเดินทางผ่านไป ขอให้จัดการดูแลต้อนรับท่านเหล่านั้นอย่างดี”

ทุกครั้งที่พระสังฆราชปัลเลอกัวส์ทราบบอกว่ามีการประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ท่านรีบสั่งซื้อทันที ดังที่พบในจดหมายฉบับหนึ่งว่า (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 175)

“ขณะนี้เรามีเครื่องแม่เหล็กไฟฟ้าสำหรับผลิตการเคลื่อนไหวแบบกระตุก การแยกสลาย และทำให้เกิดแสงสว่างได้มากด้วยถ่านคาร์บอนจำนวนหนึ่ง ข้าพเจ้าอยากได้เครื่องที่มีกำลังแรงดีสักหนึ่งเครื่อง ขอท่านช่วยเป็นธุระจัดซื้อให้สักหนึ่งเครื่อง พร้อมกับอุปกรณ์ทุกชนิด และหนังสือคู่มือการใช้ด้วยหนึ่งเล่ม (ถ้าเป็นไปได้)”

นอกจากพระสังฆราชปัลเลอกัวส์จะมีผลงานด้านเคมีแล้ว ท่านยังทำยาลูกอมสำหรับเด็ก ๆ เพื่อช่วยเหลือเด็กที่ต้องเสียชีวิตจำนวนเพราะโรคพยาธิ ดังที่เราพบว่าท่านสั่งซื้อเซอแม็งกอนต้า (Semen Contra) เพื่อใช้รักษาเด็กที่มีพยาธิ (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 175)

ในกรณีของแว่นตา เราทราบแล้วว่า พระสังฆราชปัลเลอกัวส์มักจะสั่งซื้อของทุกอย่างที่กำลังเป็นที่นิยมในยุโรปเข้ามาในสยาม เพราะท่านคิดว่าสิ่งเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ เพื่อช่วยเหลือกิจการเบียดเบียนจากผู้มีอำนาจในสยาม ดังนั้นท่านขอให้บาทหลวงฟรังซัวว์อัลบรังด์ ช่วย

จัดหาอุปกรณ์เกี่ยวกับแว่นตาจากกรุงปารีสส่งมาให้ เพราะกำลังเป็นที่นิยมอย่างสูงสุดของบุคคลต่าง ๆ ในสยามสมัยนั้น “ทุกวันนี้เราสามารถเอาชนะการรบกวนจากบรรดาเจ้าฟ้าได้” (สมศรี บุญอุรณรักษา, 2550, หน้า 175) ท่านตั้งชื่ออุปกรณ์เกี่ยวกับแว่นตาจำนวนมาก เช่น กรอบแว่นตา กระจกสี่เหลี่ยม แว่นสำหรับมองระยะไกลข้างเดียว เป็นต้น

ท่านตั้งชื่ออุปกรณ์เกี่ยวกับแว่นตาเพื่อมอบเป็นของกำนัลแก่ขุนนางผู้ใหญ่ เพราะต้องการหลีกเลี่ยงที่มีสัจฉกรับการจากขุนนางบางคน บางครั้งเป็นกรอบแว่นตาเงิน หรือของอื่น ๆ ของกำนัลเหล่านี้ทำให้ขุนนางเหล่านั้นพอใจอย่างมากจนอุทานว่า (สมศรี บุญอุรณรักษา, 2550, หน้า 175)

“เป็นความจริงที่อุปกรณ์ต่าง ๆ ของฝรั่งเศสที่นำเข้ามา สวยงามกว่าของที่มาจากอังกฤษ เดียวนี้เราต่างเป็นมิตรที่ดีต่อกัน”

พระสังฆราชปัลเลอกัวส์เป็นคนช่างสังเกต และละเอียดถี่ถ้วน ถึงความต้องการทุกด้านของประเทศสยาม เราพบจากตัวอย่างการตั้งชื่ออุปกรณ์แว่นตาที่พบในจดหมายต่าง ๆ ที่ว่า (สมศรี บุญอุรณรักษา, 2550, หน้า 176)

“แว่นสายตายาวหนึ่ง โหล เบอร์ 1 ขนาดกลาง กรอบทองแดงมีกล่องใส่ที่สวยงาม กระจกสายตาขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 6 นิ้ว 4 อัน ภาพการวัดสายตา 200 ภาพ เลือกรูปแบบที่สวยงามที่สุด 4 แบบ (เป็นรูปเกี่ยวกับสงคราม ประมาณหนึ่งในสี่หรือ 40 หรือ 50 ภาพ)” กระจกสายตาขนาดกลาง แบบกรอบแว่นสวยงามทำด้วยโลหะอย่างดีหลายโหล” กระจกสายตา 5 อัน ราคาชิ้นละ 3 ดีโก ภาพเกี่ยวกับสายตา 200 ภาพ เอาแบบที่ต่างกันมากที่สุดเท่าที่มี” แว่นสายตาขาวกรอบเงิน 6 โหล พร้อมกล่องใส่ที่จัดเป็นพวก ตั้งแต่เบอร์ 10 ถึงเบอร์ 15 เท่านั้น”

นอกจากพระสังฆราชปัลเลอกัวส์จะตั้งชื่ออุปกรณ์เกี่ยวกับแว่นตาเพื่อเป็นของขวัญแล้ว ท่านยังขายอุปกรณ์เหล่านี้ให้ขุนนางผู้ใหญ่ พระบรมวงศานุวงศ์ ประธานที่ปรึกษา เสนาบดีเป็นจำนวนมาก และได้ราคาดี (สมศรี บุญอุรณรักษา, 2550, หน้า 176) สังเกตได้ว่าการตั้งชื่อของนั้น นอกจากต้องการให้คนในสยามรู้จักสิ่งของที่ประดิษฐ์ขึ้นใหม่แล้ว ท่านยังเน้นเรื่องความสวยงามของวัสดุต่าง ๆ ที่สั่งซื้อเข้ามาด้วย แสดงให้เห็นถึงความละเอียดอ่อน และรักสวยรักงามของท่าน

บาทหลวงเกลมังโซเขียนถึงบาทหลวงฟรังซัวส์อัลบรังค์ ยืนยันเรื่องนี้ว่า (สมศรี บุญอุรณรักษา, 2550, หน้า 176)

“พวกเรานำแว่นตาที่ข้าพเจ้าสั่งจากท่านไปถวายพระเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงทรงพอพระทัยเป็นอย่างมาก... ตั้งแต่นั้นมามีเจ้านายหลายพระองค์ และขุนนางผู้ใหญ่หลายคน มาขอร้องให้ข้าพเจ้าช่วยจัดหาแว่นตาให้”

เวลานั้นในมิสซังสยามไม่ได้มีเพียงท่านปลัดเลอแก้วเท่านั้น ที่มีความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ แต่ยังมิบาทหลวงลาร์โนดีที่มีความรู้ด้านนี้ดีมาก จนแม้แต่นายฮังรี ฌูโอต์ นักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศส ยังชื่นชมคุณพ่อลาร์โนรีว่าเป็นนักธรรมชาติวิทยา และนักล่าสัตว์ ท่านทำสิ่งเหล่านี้เป็นงานอดิเรกเมื่อว่างจากงานประจำ และได้ร่วมทดลองถ่ายภาพบนแผ่นเงินกับพระสังฆราช ปลัดเลอแก้วจนสำเร็จเป็นครั้งแรกในแผ่นดินสยาม ดังที่กล่าวมาแล้ว

เป็นเพราะความช่วยเหลือของบาทหลวงฝรั่งเศสอัลบรังค์ ผู้รับผิดชอบแผนกบริการของคณะที่กรุงปารีส ช่วยจัดหาสิ่งต่าง ๆ ที่มีในยุโรปส่งมาให้มิสซังสยามตามความต้องการของท่าน ปลัดเลอแก้ว และมิสซันนารี เพื่อตอบสนองความต้องการของคนต่างศาสนา ทำให้มิสซันนารีสามารถสร้างมิตรภาพกับชาวสยามได้ ดังที่บาทหลวงลาร์โนดีเขียนไปเล่าให้บาทหลวงอัลบรังค์ ฟังว่า (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 177)

“ตะเกียง 4 ดวง ที่ท่านส่งมานั้น ทำให้พระมหาอุปราชทรงยินดี และทรงพอพระทัยเป็นอย่างมาก ในฐานะที่เป็นช่างกล ข้าพเจ้ารับเป็นธุระประกอบ และนำตะเกียงเหล่านั้นไปให้พระองค์ทอดพระเนตร พระองค์ทรงเฝ้าทอดพระเนตรตะเกียงเหล่านั้นส่องแสงตลอดทั้งวัน... ส่วนแว่นตา กลายเป็นสิ่งใหม่ที่น่ายินดีอย่างมากในสยาม ทุกสิ่งที่ท่านส่งมาไม่ได้อยู่ในมือของคริสตังเลย แว่นตาที่ส่งมา คู่หนึ่ง ไปอยู่ในพระราชวัง อีกคู่หนึ่ง ไปอยู่ที่บ้านของขุนนางผู้ใหญ่ที่ซื้อตะเกียงไป มีผู้ใหญ่จำนวนมากแห่กันมาหาพวกเรา หนึ่งในคนเหล่านั้นกล่าวว่า เรามีอุปกรณ์แบบนี้อีกหนึ่งที่บ้าน เราผูกคอตายมองดูทุกวันทั้งคืน ช่วงเป็นความสุขสำราญเสียกระไร! นี่คือสำนวนไทยที่ต้องการแสดงถึงการมีสนิยม”

5. งานด้านการศึกษา งานด้านการศึกษาของกลุ่มคาทอลิกเริ่มต้นตั้งแต่ช่วงประมาณปี พ.ศ. 2433 (ค.ศ. 1890) เมื่อพระคุณเจ้าเวย์สังเกิดว่าชาวยุโรปที่พำนักอยู่ในสยามมีจำนวนมากขึ้นทุกวัน ชาวยุโรปจำนวนมากย้ายมาอยู่กับครอบครัวที่กรุงเทพฯ ดังนั้นพวกเขาจึงมีปัญหาเรื่องการศึกษาของบุตรหลาน เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2427 (ค.ศ. 1884) พระคุณเจ้าทราบวโปเรเตสแตนท์ หาผลประโยชน์จากการตั้งโรงเรียนเพื่อชาวต่างชาติ เนื่องจากชุมชนชาวยุโรปกำลังขยายตัวเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้นมิสซังจึงต้องตอบสนองความต้องการเรื่องโรงเรียนประถมสำหรับชาวอังกฤษ ชาวฝรั่งเศส และชาวสยาม เพราะไม่อย่างปล่อยให้โอกาสให้โปรเตสแตนท์ และต้องการกีดกันศาสนาจารย์ไม่ให้มีอิทธิพล (โรเบิร์ต โกสเด, 2549, หน้า 443)

ภารกิจแรกของการตั้งโรงเรียนของคาทอลิกก็คือ เพื่ออบรมสั่งสอนลูกหลานชาวยุโรป และยังอาจรับลูกหลานชาวสยามที่ร่ำรวยด้วย แต่ไม่ถือเป็นจุดประสงค์สำคัญ ดังนั้นเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ จำเป็นต้องหาครูที่สามารถสอนเป็นภาษาอังกฤษซึ่งเป็นภาษาต่างประเทศที่ใช้

มากที่สุดในเมืองไทย และสามารถสอนเป็นภาษาฝรั่งเศสด้วย (โรเบิร์ต โกสเด, 2549, หน้า 443 - 444)

ก่อนที่การศึกษาคาทอลิกจะเข้ามามีบทบาทในประเทศไทยนั้น การศึกษาแต่เดิมเป็นไปตามธรรมเนียมการเล่าเรียนที่ว่า “มีวัดเป็นที่เรียน และมีพระเป็นครู” ที่เซอร์จอห์น บารริง อัครราชทูตอังกฤษ ผู้เดินทางเข้ามายังประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้บันทึกเรื่องการศึกษาของชาวไทยว่า “...การศึกษาตั้งต้นแต่การ โกงจุก แล้วเด็กผู้ชายถูกส่งไปวัดเพื่อเรียน อ่าน เขียน และฟังคำสอนศาสนากับพระ...” (สมาคมอัสสัมชัญ, 2546, หน้า 202)

ลักษณะการศึกษาเล่าเรียนในวัดของเด็กชายไทย มักทำโดยการเข้าไปพำนักอาศัยกับพระในวัด และพระจะเป็นครูสอนวิชาให้ในแต่ละวัด เจ้าอาวาสก็เปรียบเสมือนครูใหญ่มีพระลูกวัดเป็นครู (สมาคมอัสสัมชัญ, 2546, หน้า 203)

ในขณะที่การเริ่มเรียนของเด็กผู้ชายมีวัดเป็นศูนย์กลาง การเรียนของเด็กหญิงจะเป็นการฝึกหัดการบ้านการเรือน อาทิ การครัว การฝีมือ การเย็บปักถักร้อยมากกว่าที่จะเป็นการ “เรียนหนังสือ” “สังฆราชปาลเลอแก้วส์” ได้บันทึกไว้ในหนังสือ “เล่าเรื่องกรุงสยามว่า” (สมาคมอัสสัมชัญ, 2546, หน้า 203)

“...การศึกษาของเด็กหญิงมีการสอนให้ทำครัว ตำน้าพริก ทำขนม มวนบุหรี่ และจีบพลู...” ดังนั้น สถานศึกษาก็คือ “บ้านของตนเอง” หรือ มิฉะนั้นหากเป็นธิดาของผู้มีศักดิ์ก็อาจส่งตัวเข้าไปอยู่กับ “เจ้านายฝ่ายในพระองค์ใดพระองค์หนึ่งในวังหลวง” เพื่อเรียนรู้กิริยามารยาท ตลอดจนฝึกฝนงานอันถือเป็นคุณสมบัติของกุลสตรี”

การเริ่มงานด้านการศึกษาของคาทอลิกนั้น นอกจากเพื่อแข่งขันกับโปรเตสแตนต์แล้ว ยังเป็นการสนับสนุนการปฏิรูปการปกครองของประเทศไทยด้วย เนื่องจากข้อจำกัดด้านทรัพยากรของรัฐไทยในการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องงบประมาณจากภาษีอากร กำลังคนที่เป็นข้าราชการ และการจัดระบบราชการใหม่ให้เข้มแข็ง ดังนั้นรัฐจึงมีความจำเป็นต้องแสวงหาความร่วมมือของกลุ่มหรือองค์กรนอกราชการ ในฐานะหุ้นส่วนของการสร้างความทันสมัย กลุ่มคาทอลิกได้อาศัยข้อจำกัดดังกล่าว และนโยบายการให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาในสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและการให้กรรมสิทธิ์ที่ดินแก่มิสซังโรมันคาทอลิกตามพระราชบัญญัติว่าด้วยลักษณะฐานะของวัดบาทหลวงโรมันคาทอลิกในกรุงสยามตามกฎหมาย ร.ศ. 128 เปิดพื้นที่ให้การทำงานทางศาสนาของคาทอลิก เข้าร่วมสนับสนุนในการปฏิรูปความทันสมัย เช่น การดำเนินกิจกรรมทางด้านการศึกษาและสาธารณสุขสมัยใหม่ การดำเนินงานของกลุ่มคาทอลิกประสบความสำเร็จในฐานะที่เป็นหุ้นส่วนของรัฐไทยจนได้พัฒนากลุ่มตัวเองเป็นสถาบันทางศาสนาที่มีบทบาทมั่นคงในสังคมไทยในเวลาต่อมา การเข้าร่วมเป็นหุ้นส่วนในการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยแสดงให้เห็น

ได้จากคำพูดของพระสังฆราชเว่ยประมุขของคาทอลิกในสมัยนั้นที่ว่า (สุรชัย ชุ่มศรีพันธุ์, ม.ป.ป., หน้า 187)

“ถ้าหากพระมหากษัตริย์สามารถที่จะทำการปฏิรูปตามโครงการของพระองค์ในพระราชอาณาจักรได้ ศาสนาคริสต์ก็จะได้รับประโยชน์และแรงจูงใจใหม่ ๆ อย่างแน่นอน”

เจตจำนงในการจัดการศึกษาคาทอลิกในกระบวนการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัย แสดงให้เห็นได้จากคำพูดของพระสังฆราช ดังวาทกรรมเชิงนโยบาย (James T. Bretzke, S.J., S.T.D., n.d.) ที่ว่า (สุรชัย ชุ่มศรีพันธุ์, ม.ป.ป., หน้า 188, 191)

“เราได้ตัดสินใจอีกอย่างหนึ่งคือจะจัดตั้งโรงเรียนที่ดี ๆ ขึ้น โดยจะแต่งตั้งฆราวาสที่เก่ง ๆ เป็นผู้รับผิดชอบการสอนภาษาอังกฤษ สำหรับการสอนภาษาฝรั่งเศสนั้น จะมอบหมายให้มิสชันนารีองค์หนึ่งเป็นผู้รับผิดชอบในระยะหนึ่งก่อน”

การมีบทบาททางการศึกษาของคาทอลิกเริ่มต้นจากการที่ภคินีคณะเซนต์ปอล เดอ ชาร์ตร กลุ่มแรกมาถึงกรุงเทพฯ วันที่ 24 เมษายน พ.ศ. 2441 (ค.ศ. 1898) พร้อมคุณแม่อิกยาซอริกาโรนิ เวลานั้นอาคารสำหรับชาวสยามก่อสร้างเสร็จแล้ว คุณหมอบัวซ์เป็นแพทย์คนแรกของโรงพยาบาล ซึ่งเปิดรับผู้ป่วยชาวยุโรป วันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2441 (ค.ศ. 1898) และเริ่มรับผู้ป่วยชาวสยามตั้งแต่วันที่ 25 มิถุนายน ปีเดียวกัน มีพิธีเปิดโรงพยาบาลอย่างเป็นทางการวันที่ 15 กันยายน ตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2441 (ค.ศ. 1898) ถึงวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2442 (ค.ศ. 1899) มีชาวเอเชียมารับการรักษา 44 คน พระสังฆราชเว่ยยังอยู่เสมอว่ามิสชันนารีต้องเป็นคนทันสมัย ต้องรู้จักตอบสนองความต้องการของชาวยุโรปที่อยู่ในสยามได้ทันเวลา ภายหลังชาวสยามกลายเป็นผู้รับประโยชน์จากโรงเรียน และ โรงพยาบาลที่พระสังฆราชเว่ยเป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งขึ้นที่กรุงเทพฯ (โรแบต์ โกสเด, 2549, หน้า 448)

ตามจริงการศึกษาคาทอลิกในประเทศไทยได้เจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยอยุธยา กล่าวคือตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2228 (ค.ศ. 1685) มีเด็กไทยที่บาทหลวงฝรั่งเศสได้ซบเลียงส่งสอนมาเป็นเวลาหลายปี จนรอบรู้ในปรัชญา และคัมภีร์คริสต์ศาสนาเป็นอย่างดี พระฝรั่งเศสตั้งชื่อให้ว่า “อังตวน ปินโด” เมื่ออายุได้ 22 ปี เหล่าบาทหลวงฝรั่งเศสทั้งหลายต่างลงความเห็นกันว่า เด็กหนุ่มไทยคนนี้นฉลาด และเก่งกาจสามารถยิ่งนัก จึงเอาตัวติดตามคณะทูตมาด้วยที่กรุงฝรั่งเศส เมื่อพระฝรั่งเศสขึ้นสูงที่กรุงปารีสรวมทั้งครูอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยชอบอนแห่งเมืองปารีสได้มีโอกาสสอบถาม และทดสอบความรู้ ปรากฏว่าพระและอาจารย์ฝรั่งเศสทั้งหลายไม่เคยพบชาวต่างประเทศที่เรียนเก่ง และเฉลียวฉลาดเท่า นายอังตวน ปินโดนี้ (สมาคมอัสสัมชัญ, 2546, หน้า 8)

ตัวอย่างเช่นครั้งหนึ่ง มงซิเออร์ บุษตร์ กับคอกเตอร์อีกสามคนได้ทดสอบความรู้ มงซิเออร์ ปินโดกว่า 2 ชั่วโมง ท่านนักปราชญ์ทั้ง 4 คนได้ถามปัญหาในข้อที่ยากที่สุด แลเป็นข้อ

ที่น่าจดจำมากที่สุด คือ ในข้อการเวียนว่ายตายเกิด ท่านนักปราชญ์ทั้ง 4 พอใจมาก จนถึงกับมีจดหมายถึงหัวหน้าสามเณรว่า จะให้ชายหนุ่มคนนี้ออกโรงได้ทีเดียว ข้อปฐจลาวิสัยหานี้ได้ถวายพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส คนทั้งปารีสได้มาฟัง พวกนักพรตทั้งหลายก็มาเป็นอันมาก และคนที่ได้ฟังทุกคนได้รับรองว่า เด็กไทยคนนี้ได้แสดงตัวในครั้งนี้ ไม่มีสิ่งใดจะทำให้พอใจกว่านี้แล้ว ภายหลังพวกนักพรตได้หาโอกาสส่งชายหนุ่มไปยังกรุงโรม ณ ที่นั่น มอนซิเออร์ปินโต ได้ตั้งข้อปฐจลาใหม่ขึ้นอีกข้อหนึ่งถวายแก่สมเด็จพระสันตะปาปา ท่านสันตะปาปาและนักพรตชั้นคาร์ดินัล กับคนที่มีความรู้ดี ๆ ในกรุงโรมได้มาฟังพร้อมกัน ทั้งหมดได้ชมมอนซิเออร์ปินโตเป็นเสียงเดียวกัน ไม่มีใครคัดค้านค้านเลย และได้มีผู้รับรองว่า ตั้งแต่ได้ตั้งโรงเรียนขึ้น ยังไม่เคยเห็นชาวต่างประเทศคนใดจะมีความรู้เท่าเทียมกับคนไทยคนนี้ ฝ่ายพระสันตะปาปาก็อพพระทัย คนไทยที่เก่ง และฉลาดแบบเหลือเชื่อ นั้น มีมาหลายร้อยปีแล้ว (สมาคมอัสสัมชัญ, 2546, หน้า 8)

ต่อมาเมื่อมีการสอบวิทยานิพนธ์ครั้งที่ 2 เป็นการจัดขึ้นภายในพระราชวังที่กรุงศรีอยุธยา โดยมีทูตฝรั่งเศสคือเซอร์เดอโซมองต์ และขุนนางผู้ใหญ่ 2 ท่านซึ่งเป็นผู้แทนสมเด็จพระนารายณ์เป็นประธาน พร้อมกับผู้แทนชาวอังกฤษ ดัชท์มาร์และชาติอื่น ๆ เป็นแขกเกียรติยศรับเชิญคณะผู้สอบเป็นผู้ที่ได้รับการคัดเลือกจากนักเทวศาสตร์ คือมิสชันนารีคณะเยซุอิต คณะยาโกบิน คณะออกุสติเนียน คณะฟรังซิสกัน และคณะคอมินิกัน ผู้เข้าสอบ (The Candidate) คือ นายอังตนอปินโต (Antonio Pinto) สามารถสอบผ่าน และตอบคำถามวิทยานิพนธ์ได้อย่างฉลาดปราดเปรื่องเป็นที่ชื่นชอบของผู้ร่วมฟังการสอบ โดยถ้วนหน้าหลังจากนั้นหกเดือน ปินโตได้เดินทางไปสอบวิทยานิพนธ์ที่มหาวิทยาลัยซอร์บอนน์ ณ กรุงปารีส บันทึกของมิสชันนารี (Journal de la Mission, 1685, p. 178) ให้ข้อสังเกตว่า

“...บรรดาผู้ทรงคุณวุฒิ และปราชญ์ทั้งหลายแห่งกรุงปารีส ที่อยู่ในที่ประชุมสอบวิทยานิพนธ์ของแอนโทนีโอปินโต รวมทั้งบรรดาสมณะจำนวนมาก ทุกคนยอมรับว่าคนสยามผู้นี้มีความสามารถยอดเยี่ยมกว่านักศึกษาต่างชาติทุกคนที่ผ่านมา...”

เมื่อนายปินโต ได้เดินทางได้เดินทางไปโรมพร้อมกับคณะทูตฝรั่งเศส และได้เข้าสอบปกป้องวิทยานิพนธ์ของเขาเป็นครั้งที่ 4 ต่อพระพักตร์พระสันตะปาปาอินโนเซนต์ที่ 11 และบรรดาสมณะทั้งหลายแห่งโรม ในวิทยาลัยเพื่อการเผยแพร่วางใจ (College for the Propagation of the Faith) ปินโตสามารถผ่านการสอบและได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการเป็นเอกฉันท์ว่าเป็นนักศึกษาต่างชาติคนแรกของวิทยาลัยเพื่อการเผยแพร่วางใจ นับตั้งแต่ก่อตั้งมาที่มีความรู้ความสามารถที่ดีเยี่ยมที่สุดคนหนึ่ง พระสันตะปาปาอินโนเซนต์ที่ 11 ทรงประทับใจในปินโตที่เป็นคนฉลาดและเปี่ยมด้วยวุฒิภาวะ จึงได้ทรงประทานพระอนุญาตให้ปินโตบวชเป็นพระสงฆ์ได้ โดยได้รับข้อยกเว้น

พิเศษเกี่ยวกับอายุขึ้นต่ำสำหรับผู้ที่จะบวชเป็นพระสงฆ์ และเป็นการยกเว้นเช่นนี้ครั้งแรกนับตั้งแต่ก่อตั้งวิทยาลัยเพื่อการเผยแผ่ความเชื่อ

จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่า ความสำเร็จของปิ่นโต ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จของคนไทย และการจัดการศึกษาคาทอลิกในสังคมไทยด้วย การที่ชื่อเสียงของปิ่นโตได้แพร่หลายจนไกลนั้นเท่ากับได้สร้างชื่อเสียงให้แก่ประเทศสยามเช่นกัน นักวิชาการประวัติศาสตร์คาทอลิก เช่น บาทหลวงสุรชัย ชุ่มศรีพันธุ์ ได้ให้ความเห็นว่า ปิ่นโตเป็นผู้เปลี่ยนพระสนะของชาวตะวันตกที่มีต่อชาวสยามดังที่ว่า

“เมื่อปิ่นโตแสดงความสามารถและความรู้อย่างยอดเยี่ยมในบทวิทยานิพนธ์เรื่อง การประสูติของพระเยซูเจ้า นำเสนอต่อที่ประชุมนักปราชญ์และสมณะทั้งหลาย อีกทั้งสามารถชี้แจงตอบคำถาม และอธิบายได้อย่างแจ่มแจ้งชัดเจน พวกฝรั่งก็ทึ่งในความสามารถและความรู้ลึกได้ว่าคนสยามเป็นคนฉลาดหลักแหลมและมีสติปัญญา ไม่ได้โง่อย่างที่คิด”

จึงอาจกล่าวได้ว่า ปิ่นโต เป็น “สงฆ์พื้นเมือง” คนแรกที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคนหนึ่งในสมัยนั้น ซึ่งยังผลให้เกิดการขยายการจัดการศึกษาคาทอลิกมากขึ้นในท้องถิ่นต่าง ๆ เพื่อสร้างพระสงฆ์พื้นเมืองคนไทยในมากขึ้น ตลอดจนให้การศึกษา และบริการแก่ประชาชนชาวสยามในด้านต่าง ๆ ด้วย

ต่อมามิสชันนารีได้ริเริ่มการจัดการศึกษาสำหรับสตรี ด้วยการจัดตั้งคณะนักบวชหญิงหรือคณะซี (A Community of Nuns) เป็นงานฝึกอบรมสตรีที่จะรับภารกิจหน้าที่สอนและฝึกอบรมเยาวชนหญิง ชื่อว่า “คณะรักไม้กางเขน” (Lovers of the Cross) ภารกิจสำคัญของคณะคือการทำงานดูแลวัด ช่วยเหลือพระสงฆ์และเป็นครูสอนเยาวชนหญิงและแม่บ้าน หลังจากได้รับการฝึกอบรมที่เหมาะสมแล้ว และในปี พ.ศ. 2212 (ค.ศ. 1669) ได้ก่อตั้งโรงเรียนสำหรับเยาวชนหญิงสองแห่งคือ ที่อยุธยาแห่งหนึ่ง และอีกแห่งหนึ่งที่เมืองตะนาวศรี (Launay, 1920, pp. 37, 41) ซึ่งจัดการศึกษาแยกชั้นเรียน ชาย-หญิง ไม่รวมกัน เพราะเป็นกฎของพระศาสนจักรในสมัยนั้นที่กำหนดให้การจัดการศึกษาต้องแยกเพศชายและเพศหญิงไม่ให้เรียนร่วมกัน บทเรียนและสิ่งที่ฝึกสอนแบ่งเป็นชั้นเรียนต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของผู้เรียน สำหรับเยาวชนหญิง จะสอนให้อ่าน เขียนหนังสือ ขับร้องเพลง เลขคณิตเบื้องต้น และการทำงานบ้าน ได้แก่ การทำขนม เย็บปักถักร้อย งานดูแลบ้าน สำหรับแม่บ้านหรือสตรีทั่วไป จะเป็นการฝึกดูแลบ้าน การเป็นแม่บ้านที่ดีและภรรยาที่รู้จักหน้าที่และปกครองบ้าน ทุกชั้นเรียนจะมีการสอนข้อพระธรรมคำสอนและศาสนา (สภาพการศึกษาคาทอลิก, 2545, หน้า 56-57)

การศึกษาคาทอลิกก่อนการปฏิรูปการปกครองมีจุดเริ่มต้น ประสบความสำเร็จอย่างมาก และเมื่อเสื่อมถอยไปเมื่อความสัมพันธ์ระหว่างมิสชันนารีกับประชาชนในสังคมเสื่อมถอยและขาด

แคลนมิสชันนารีหรือพระสงฆ์และนักบวชที่สามารถจัดการศึกษาได้ ในสมัยอยุธยา ธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นทำให้เกิดการหยุดชะงักไปในสังคม และต้องปิดประวัติศาสตร์หน้าแรกลง ด้วยสถานการณ์การล่มสลายของสังคมอยุธยาที่ตาม แต่สำหรับหน้าประวัติศาสตร์ไทยและหัวใจของเหล่าพระสงฆ์ มิสชันนารีแล้ว บาทหลวงวิกตอร์ ลาเก บันทึกว่า “แม้การศึกษาคาทอลิกจะล้ม แต่ภาพเหล่านี้ยังอยู่ในใจของมิสชันนารีทุกคน” (สภาการศึกษาคาทอลิก, 2545, หน้า 56-57)

หลังจากสิ้นกรุงศรีอยุธยา กระแสของการทำงานของมิสชันนารียังคงอยู่ แต่เนื่องจากสภาพบ้านเมืองไม่เอื้ออำนวยให้จัดการศึกษาเป็นไปได้อีกและสะดวกเท่าใดนัก การศึกษาด้านการศึกษาจึงเป็นลักษณะของการจัดการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการเสียส่วนใหญ่ มิสชันนารี ได้พยายามทำหน้าที่ทางการศึกษาตามจิตตารมณ์ของพระศาสนจักรอยู่เช่นเดิม มิสชันนารีใหม่ได้เข้ามาทำงานสมทบเพิ่มเติมมากขึ้นในระยะเวลาต่อมา เป็นการเปิดหน้าประวัติศาสตร์ใหม่ของการทำงานเพื่อพัฒนาสังคมไทย

สถานการณ์ของสังคมโลกและการแสวงหาอาณานิคมของกลุ่มประเทศตะวันตกได้เริ่มปรับเปลี่ยนจากการแสวงหาอาณานิคม เป็นการผสมผสานแสวงหาฐานกำลังสำหรับอำนาจทางเศรษฐกิจ ในลัทธิทุนนิยมแบบอุตสาหกรรม ประเทศไทยตกเป็นเป้าหมายสำคัญของประเทศมหาอำนาจในศตวรรษที่ 18 -19 คือ ประเทศอังกฤษ และฝรั่งเศส มูลเหตุสำคัญคือ การทำสนธิสัญญาเบาริง แนวคิดอารยธรรมตะวันตกแบบทุนนิยมเสรี ผสมผสานกับแนวคิดการปกครองประชาธิปไตย ติดตามขยายผลต่อเนื่องเป็นลัทธิทันสมัยนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์ในศตวรรษที่ 20 ภายใต้การนำของสหประชาชาติและประเทศสหรัฐอเมริกา

ในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ 3 สมัยรัตนโกสินทร์ การศึกษาคาทอลิกได้เริ่มฟื้นฟูขึ้นอย่างมีห้วงศรัทธา เมื่อพระสังฆราชกูร์เวอซี (พ.ศ. 2377-2384) (ค.ศ. 1834 - 1841) ได้ประกาศนโยบายจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาในวัดทุกแห่ง ถือว่าเป็นภารกิจสำคัญที่มิสชันนารีต้องปฏิบัติสำหรับคนไทยควบคู่กับงานแพร่พระธรรมของศาสนา เป็นโรงเรียนสำหรับเด็กชายและเด็กหญิง จัดการศึกษาแบบให้เปล่า ซึ่งก็มีความยุ่งยากที่สำคัญคือ การหาครูดี ๆ มาสอน...คณะภคินีรักไม้มากจนได้เป็นผู้ช่วยศิษย์สำหรับโรงเรียนหญิง ในด้านของพ่อแม่ไม่ค่อยให้ความร่วมมือกันไม่ค่อยส่งลูก ๆ ไปโรงเรียน แม้จะเป็นการจัดแบบให้เปล่า ทั้งนี้ พระสังฆราชกูร์เวอซีมองเห็นความสำคัญของโรงเรียน และได้ดำเนินการแบบเป็น “ลมหายใจใหม่ของงานแพร่ธรรมของมิสชันนารี” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2380 (ค.ศ. 1837) (โรแบต์ โกสเด, 2539, หน้า 194)

การที่พระคุณเจ้ากูร์เวอซีได้มีแนวคิดริเริ่มเกี่ยวกับการสร้างโรงเรียนคาทอลิก ถือได้ว่าเป็นความคิดที่ทันสมัยที่สุด เนื่องจากในยุคนั้นมีมิสซังคาทอลิกถูกตัดออกจากสังคมสยามอย่างเด็ดขาด และไม่มีอิทธิพลใด ๆ เลยในชาตินี้ พระคุณเจ้ากูร์เวอซีมีความคิดล้ำยุคถึง 50 ปี ท่านเห็น

ความสำคัญของโรงเรียน เพราะท่านสังเกตว่า ชาวสยามได้รับการอบรมสั่งสอนทุกอย่างในวัดพุทธ ตั้งแต่ พ.ศ. 2378 (ค.ศ. 1835) ท่านคิดว่าควรริบตั้งโรงเรียน เนื่องจากชาวสยามมีอคติต่อศาสนาคริสต์ เพราะได้รับข้อมูลผิด ๆ มาจากวัดพุทธ ซึ่งพวกเขามีความเลื่อมใสศรัทธา ท่านคิดว่าคงเป็นการดีถ้าเปิดสถาบันการศึกษาคาทอลิกขึ้นใจกลางกรุงเทพฯ โดยให้มีสภานารี 2 องค์ ที่รู้ภาษาสยาม ดิอยู่แล้วเป็นผู้ดำเนินการ พ.ศ. 2381 (ค.ศ. 1838) ท่านกลับมาเขียนถึงเรื่องนี้อีกครั้ง (โรเบิร์ต โกสเต, 2549, หน้า 332)

“การเปิดโรงเรียนสำหรับครอบครัวผู้มีชื่อเสียงที่เป็นคนต่างศาสนา และรับบุตรหลานของพวกเขาเข้าเรียน โดยจะจ่ายค่าเล่าเรียนหรือจะเรียนฟรีก็ได้ ด้วยวิธีนี้ มีสภานารีอาจเป็นที่รู้จักและเป็นที่นับถือมากกว่าที่เป็นอยู่ขณะนี้ จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ และทำลายอคติที่มีต่อศาสนาคริสต์ และอาศัยพระหรรษทานของพระเป็นเจ้า อาจเป็นประโยชน์ต่อการเผยแพร่ความเชื่อ”

ดังนั้นจึงขอยกตัวอย่างการจัดตารางเวลาของโรงเรียนในระยะเริ่มแรกที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2453 (ค.ศ. 1910) มาให้ดูดังต่อไปนี้ (โรเบิร์ต โกสเต, 2549, หน้า 606-607)

09.30 – 10.30 น.	เรียนคำสอน
10.30 – 11.30 น.	เรียนภาษาไทย
11.30 – 12.00 น.	เรียนคำสอนหรือขับร้องเพลงในวัด
14.30 – 15.30 น.	เรียนคำสอน
15.30 – 16.00 น.	ขับร้องและฝึกอ่านภาษาละติน
16.00 น.	สวดภาวนาคำ/ขับร้องเพลงสรรเสริญแม่พระ

ครูผู้ชายที่สอนในโรงเรียนของวัด ส่วนใหญ่เป็นสามเณรหรือเป็นสามเณรที่อยู่ระหว่างฝึกงาน ครูผู้หญิงที่สอนในโรงเรียนเด็กหญิง คือ คนที่เคยเป็นภคินีคณะรักกางเขน เนื่องจากการศึกษาไม่ได้เป็นเรื่องบังคับ จึงไม่มีโรงเรียนอื่นนอกจากโรงเรียนของวัดพุทธที่เปิดสอนสำหรับเด็กชาย แต่ไม่มีโรงเรียนสำหรับเด็กหญิง การปฏิรูปการศึกษาในสยามเกิดขึ้นครั้งแรก พ.ศ. 2411 (ค.ศ. 1868) สมัยที่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ยังทรงพระเยาว์ ด้วยการเปิดโรงเรียนในพระราชวังตามแบบโรงเรียนในยุโรป พ.ศ. 2421 (ค.ศ. 1878) พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงจัดตั้งโรงเรียนสำหรับประชาชนทั่วไปเป็นครั้งแรกที่วัดแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ โรงเรียนอีกหลายแห่งเปิดตามมาโดยลำดับตามความสามารถของรัฐบาล โรงเรียนของบราเดอร์ ซีสเตอร์ และโปรเตสแตนต์เจริญก้าวหน้ารวดเร็ว ประเทศสยามต้องการการศึกษาเป็นอย่างมาก ผู้นำประเทศเข้าใจดีว่าชาวตะวันตกได้เปรียบเพราะระดับการศึกษาของพวกเขา (โรเบิร์ต โกสเต, 2549, หน้า 607 – 608)

พระคุณเจ้ากูร์เวอซิชขอให้ชุมชนคาทอลิกทุกแห่งมีโรงเรียนของตน แต่จะทำให้ความปรารถนานี้สัมฤทธิ์ผลไม่ใช่เรื่องง่าย เนื่องจากหาครูมาสอนยาก และมีสภานารีไม่มีเงินจ่ายค่าจ้าง

ให้อย่างเหมาะสม สมัยพระคุณเจ้าปัลเลอกัวมีโรงเรียนเฉพาะในเมืองหลวง และที่จันทบุรีเท่านั้น เพราะขาดทุนทรัพย์ทำให้จังหวัดอื่น ๆ ยังไม่มีโรงเรียน อาคารเรียนเป็นเพียงห้องเล็ก ๆ ที่มีเสาค้ำหลังคามุงจาก เปิดให้ลมพัดเข้าได้ทุกทาง มีการติกลองเรียกเด็ก ๆ เข้าห้องเรียนเวลาเช้า และเวลาเย็น ช่วงฤดูทำงานหนักจะเป็นช่วงปิดเทอม (โรเบิร์ต โกสเด, 2549, หน้า 358)

การดำเนินงานด้านการศึกษาของคาทอลิกจำเป็นต้องเริ่มต้นด้วยโรงเรียนประถม สมัยพระคุณเจ้ากูร์เวอซี มิสชันนารีพยายามเปิดโรงเรียนประถมของวัดทุกแห่ง เป็นโรงเรียนสำหรับเด็กชายและเด็กหญิง ปัญหาที่สำคัญ คือ การหาครูดี ๆ มาสอนในโรงเรียน เพราะไม่สามารถให้สามเณรที่ขอลาออกมาสอนได้ภคินีคณะรักไม้งางเจนเป็นผู้ช่วยที่ดีเยี่ยมในโรงเรียนสำหรับเด็กหญิง ส่วนพ่อแม่ของเด็ก ๆ ไม่ได้ให้ความร่วมมือ พวกเขาไม่ใส่ใจส่งลูกมาโรงเรียนแม้จะให้เรียนฟรีก็ตาม ต้องขู่ว่าจะไม่โปรดศีลศักดิ์สิทธิ์ให้ เพื่อให้พวกเขาอมส่งลูกมาโรงเรียน (โรเบิร์ต โกสเด, 2549, หน้า 333)

การจัดการศึกษาคาทอลิกในกระบวนการสะสมทุนทางสังคมกับชนชั้นกลาง

นโยบายการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัย เพื่อความเจริญก้าวหน้าให้เท่าเทียมกับบรรดาประเทศตะวันตก ได้เป็นแรงกระตุ้นให้พระสังฆราชเวย์เร่งจัดการช่วยเหลือและร่วมมือ ท่านส่งเสริมบรรดามิสชันนารีและบาทหลวงพื้นเมืองในการจัดตั้ง และขยายโรงเรียนของโบสถ์ในจังหวัดต่าง ๆ ให้เยาวชนได้รับการศึกษา เพื่อเป็นกำลังสำคัญสำหรับการพัฒนาประชาชนและประเทศตามนโยบายของรัฐ (พุฒิพงศ์ พุฒตาลศรี, 2552, หน้า 61)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ 5 สมัยรัตนโกสินทร์ การศึกษาคาทอลิกได้พัฒนามากขึ้น เมื่อพระสังฆราชเวย์ได้เน้นและบริหารกิจการศาสนาคาทอลิกในทิศทางสนับสนุนการปฏิรูปการปกครองและการบริหารประเทศ โดยเน้นความสำคัญของการจัดการศึกษาที่ดีมีคุณภาพ เพื่ออบรมสั่งสอนเยาวชนให้เป็นคนดีมีคุณธรรม ด้วยการจัดตั้งสถาบันการศึกษาหลายแห่งเพิ่มเติมจากที่มีอยู่ก่อนสมัยปกครองของท่าน จำนวน 49 แห่ง ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด ซึ่งส่วนมากเน้นการสอนความรู้ระดับประถมศึกษาและการฝึกอบรมด้านอาชีพ ควบคู่กับการสอนศาสนา (สภาการศึกษาคาทอลิก, 2545, หน้า 57)

ต่อมาพระสังฆราชเวย์พบว่า มีเยาวชนสนใจเป็นนักเรียนมากขึ้น และผู้ปกครองก็เห็นความสำคัญของการศึกษา สนับสนุนให้บุตรหลานเข้าเป็นนักเรียนมากขึ้น ท่านกล่าวในจดหมายฉบับหนึ่งลงวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ. 2426 (ค.ศ. 1883) ว่า (Louis Vey's, 1883, p. 353)

“เป็นที่เข้าใจว่าประชาชนที่น่าสงสาร ปลดปล่อยให้เด็กอยู่ในอันตรายด้านจิตใจมากขึ้นจึงต้องเสียสละทุ่มเทเอาใจใส่อย่างมากสำหรับการจัดการศึกษาที่ดีให้พวกเขา”

โรงเรียนของมิสซังในระยะเริ่มต้นเป็นศาลาเล็ก ๆ ยกพื้นบนเสา เปิดรับลมทั้งสี่ด้านเวลาเช้าและเย็น ใช้ตักลองเรียกพวกเด็ก ๆ มีการสอนให้อ่าน เขียน ร้องเพลง สวด เลขวิธีเบื้องต้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็สอนพระคริสตธรรม เป็นที่น่าพิศมัยเมื่อได้ยินเสียงพวกเด็กร้องเพลงสวดพร้อม ๆ กันอย่างสนุกสนาน โรงเรียนของเราแตกต่างจากโรงเรียนของพระภิกษุมามาก จากจำนวนเด็กนอกกริหนึ่งร้อยคน ซึ่งใช้เวลาอยู่กับวัดมาตั้งสิบสองปี จะหาเด็กที่อ่านออกเขียนได้สักสิบคนก็ทั้งยาก ส่วนใหญ่อยู่แค่ชั้น บา เบ บี โบ บู เท่านั้นเอง เด็กคาทอลิกทั้งสองเพศจะถูกบังคับให้เข้าโรงเรียนแต่อายุยังน้อย จนกระทั่งได้เข้าพิธีรับเข้าเป็นคริสตศาสนิกชนแล้ว และรับศีลมหาสนิทเป็นครั้งแรก อย่างไรก็ตาม โรงเรียนของมิสซังตั้งขึ้นได้ในพระนครหลวงกับที่จันทบุรีเท่านั้นเอง เนื่องจากไม่มีรายได้มาจุนเจือ (วิทยาลัยแสงธรรม, 2543, หน้า 231)

ต่อมามิสซังคาทอลิกเริ่มตั้งโรงเรียนขึ้นตามโบสถ์ต่าง ๆ ของมิสซัง ทำการสอนลูกหลานชาวบ้านในแถบนั้น ครูทำหน้าที่สอนอ่าน โดยเป็นการสอนเพียงวิชาพื้นฐานและเขียนอักษรโรมันภาษาไทย สอนขับร้อง และคณะคณิศาสตร์เบื้องต้น โดยมีวิชาคำนวณเป็นวิชาหลัก การสอนอ่านตัวอักษรโรมันที่อ่านเป็นคำภาษาไทย หรือเรียกว่าภาษาวัด เพื่อใช้ในการอ่านหนังสือเกี่ยวกับศาสนาที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในมิสซังสยาม และการสอนขับร้องเพื่อใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาซึ่งใช้ภาษาละตินเป็นหลัก เด็กคาทอลิกทุกคนทั้งชายและหญิงต้องไปโรงเรียนตั้งแต่อายุยังน้อยจนถึงเวลาได้รับศีลล้าง และศีลมหาสนิทครั้งแรก ซึ่งหมายถึงอายุ 11 – 12 ขวบ ในช่วงปี พ.ศ. 2402 (ค.ศ. 1859) ได้มีกฎข้อบังคับของมิสซังที่บังคับให้เด็กจากครอบครัวคาทอลิกทุกคนทั้งชายและหญิงต้องเข้าโรงเรียน ดังตัวอย่างภคินีรักไม์กางเขนจะทำหน้าที่สอนเด็กผู้หญิง ขณะที่ครูฆราวาสซึ่งส่วนมากจะเป็นสามเณรเก่าทำหน้าที่สอนเด็กผู้ชาย (โรเบิร์ต โกสเต, 2549, หน้า 358)

ท่านสั่งให้เด็กชายหญิงไปเรียนในสโกลา (โรงเรียน) ตั้งแต่อายุรู้ความจนถึงรับศีลล้าง และรับศีลมหาสนิทด้วย ผู้ใดที่ไม่ให้บุตรหลานไปร่ำเรียนในสโกลา ซาแซดอสเต (บาทหลวง) จะโปรดบาปให้แก่ผู้นั้นไม่ได้ ครั้นเตือนสามครั้งแล้วยังดื้อดึงอยู่กระนั้น ก็ต้องเรียนท่านผู้ใหญ่ เพื่อจะได้ลงอาญาโทษแก่พ่อแม่เด็กนั้นเสีย (ฌอง บัปติสปลเลอแก้วส์, 2402, หน้า 17)

ดังนั้นพระสังฆราชเวย์จึงได้มีนโยบายจัดตั้งโรงเรียนเพื่อทำการสอนลูกหลานของชาวต่างชาติ และชาวสยามที่ร่ำรวย สาเหตุอีกประการหนึ่งเพื่อแข่งขันกับพวกโปรเตสแตนต์ ซึ่งท่านไม่ปรารถนาให้โปรเตสแตนต์มีบทบาทในกรุงเทพฯ มากนัก ได้มีกฎข้อบังคับของมิสซังสยามในสมัยสังฆราชปลเลอแก้วส์ ที่ห้ามคบค้าสมาคมกับพวกโปรเตสแตนต์ เช่น “อันจะรับจ้างพาเรือพวกหม้ออังกฤษ อเมริกัน เมื่อเขาไปเทศน์ไปแจกหนังสือก็รับจ้างอย่างนั้นไม่ได้” หรือ “ท่านห้ามขาดมิให้รับหนังสือแต่พวกเฮเลติก (Heretic) ถ้าผู้ใดพบปะหนังสือเช่นนั้นต้องเอามาส่งแก่ซาโคเตสำหรับจะได้เผาไฟเสีย” เป็นต้น (ฌอง บัปติสปลเลอแก้วส์, 2402, หน้า 10, 18)

พระสังฆราชปัลเลอกัวส์เห็นว่า การศึกษาเป็นเรื่องสำคัญที่จะทำให้การปฏิบัติ และความเข้าใจในศาสนาคริสต์เจริญก้าวหน้า สมัยนั้นประเทศสยามยังไม่มีกฎหมายเรื่อง การศึกษาภาคบังคับ จึงมีเด็กจำนวนมากที่ไม่ได้รับการศึกษาเล่าเรียน โดยเฉพาะเด็กผู้หญิง เนื่องจากบิดา มารดา ต่างกลัวว่า หากลูกของตนอ่านออกเขียนได้อาจจะเขียนเพลงยาว (จดหมายรัก) ให้ชายหนุ่ม ดังนั้น จึงมีหญิงสาวจำนวนมากอ่านไม่ออก และเขียนไม่ได้ แต่กลับได้รับการฝึกหัดเรื่องเย็บปักถักร้อย และร้อยมาลัย พระสังฆราชปัลเลอกัวส์มีความคิดตรงข้าม ท่านเขียนถึงบรรดามิสชันนารีว่า (สมศรี บุญอรุณรักษา, 2550, หน้า 291-292)

“พวกท่านก็ทราบดีว่า การศึกษาของเยาวชนเป็นเรื่องหนึ่งที่สำคัญยิ่ง เพราะการศึกษาสามารถกำหนดทิศทางว่า มิสซังจะก้าวหน้าหรือถอยหลัง เราได้ตั้งข้อสังเกตมานานแล้วว่า เรื่องนี้ถูกปล่อยปละละเลยจากหน้าที่อภิบาลของพวกท่านโดยมีส่วนมาจากขาดการเอาใจใส่ ละเลย และขาดความชำนาญของครูทั้งชาย และหญิง”

พระสังฆราชปัลเลอกัวส์จึงได้ออกกฎสำหรับโรงเรียนคาทอลิกไว้ที่กรุงเทพฯ วันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2402 (ค.ศ. 1859) ข้อที่ 11 พระสังฆราชปัลเลอกัวส์ให้รายละเอียด เพื่อให้พระสงฆ์นำไปใช้ในโรงเรียนคาทอลิก หรือโรงเรียนของวัด ในเรื่องเกี่ยวกับครูผู้สอนทั้งชาย และหญิง ท่านออกกฎไว้เช่นกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

“ข้อที่ 4 ครูต้องสอนนักเรียนในเรื่องต่อไปนี้”

1. สอนให้รู้จักทั้งตัวอักษรโรมัน และตัวอักษรภาษาสยาม

2. สอนคำสอน

3. สอนหนังสืออื่น ๆ ที่พิมพ์โดยมิสซัง

4. ต้องสอนให้นักเรียนอ่านออกเขียนได้ (ส่วนเด็กหญิง เรื่องการเขียนขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของพระสงฆ์ว่าจะเขียนเกี่ยวกับเรื่องอะไรที่เป็นประโยชน์)

5. ครูต้องสอนขับร้องเพลงภาษาละตินให้เด็ก ๆ อย่างน้อยสัปดาห์ละสองครั้ง นอกจากนั้น เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่ครูผู้ชาย และครูผู้หญิงจะฝึกหัดนักเรียนขับบทกลอนเป็นภาษาสยาม

6. จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง และจะนำความยินดีมาสู่พ่อแม่ หากครูผู้หญิงจะอบรมสั่งสอนให้เด็กผู้หญิงรู้จักเย็บปักถักร้อย และงานอื่น ๆ ที่เหมาะสมสำหรับเด็กผู้หญิง”

เมื่อเริ่มรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่นาน ก็เกิดการริเริ่มที่สำคัญหลายประการในเรื่องการศึกษาของประเทศ ปี พ.ศ. 2414 (ค.ศ. 1871) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง “โรงเรียนหลวง” ขึ้นภายในพระบรมมหาราชวัง มีพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) เมื่อเป็น “หลวงสารประเสริฐ” เป็น

อาจารย์ใหญ่ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะฝึกหัดบุตรหลานของข้าราชการ “...ให้รู้หนังสือ รู้จักคิดเลข และขนบธรรมเนียมราชการให้ชัดเจน...” เพื่อเข้ารับราชการต่อไป (สมาคมอัสสัมชัญ, 2546, หน้า 203)

“โรงเรียนหลวง” นี้มีลักษณะของการเป็นโรงเรียนแบบใหม่อยู่ชัดเจน อาทิ มีสถานที่สำหรับเล่าเรียนเป็นการเฉพาะ มีครูผู้สอนที่เป็นพระวาสนาทำหน้าที่สอน โดยเฉพาะ และวิชาที่สอนมีภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และอื่น ๆ ที่ไม่เคยมีสอนในสถานศึกษาแบบเดิม (คือ วัด) อย่างไรก็ตาม การศึกษาแผนใหม่นี้จะยังเป็นเรื่องแปลกสำหรับคนไทย ซึ่งคุ้นเคยแต่กับการส่งบุตรหลานไปเล่าเรียนที่วัดกับพระสงฆ์ เมื่อตั้งโรงเรียนแล้วจึงโปรดให้มีหมายประกาศชักชวนพระราชาวงศ์ และข้าราชการให้ส่งบุตรหลานเข้าเรียน โดยชี้แจงให้เห็นประโยชน์ของการศึกษาว่า

นับแต่ปี พ.ศ. 2427 (ค.ศ. 1884) เป็นต้นมา จนกระทั่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มจัดตั้ง “โรงเรียนหลวง” สำหรับราษฎร ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ราษฎรได้มีการศึกษาเล่าเรียนตามแบบแผนที่ราชการกำหนดให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน แทนที่จะขึ้นอยู่กับครู (พระสงฆ์) โดยการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นตามวัด โรงเรียนแรก คือ “โรงเรียนมหรณพาราม” (สมาคมอัสสัมชัญ, 2546, หน้า 207 – 208)

ปี พ.ศ. 2430 (ค.ศ. 1887) ได้จัดตั้งโรงเรียนต่าง ๆ ขึ้นเป็นโรงเรียนชั้นสูง 4 โรง คือ

1. โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ
2. โรงเรียนมหาธาตุวิทยาลัย
3. โรงเรียนสราญรมย์
4. โรงเรียนสุนันทาลัย (โรงเรียนราชินี ในปัจจุบัน)
5. โรงเรียนแผนที่

จะเห็นได้ว่า ในช่วงเวลาแห่งการ “กำเนิดโรงเรียนอัสสัมชัญ” ในปี พ.ศ. 2428 (ค.ศ. 1885) นั้น ได้มีโรงเรียนใหญ่ ๆ เกิดขึ้นหลายแห่งแล้ว อย่างไรก็ตามในระยะแรก ๆ นั้นจะพบว่าการศึกษาแผนใหม่ที่มีขึ้นในสยาม มักจัดขึ้นเพื่อบุคคลเฉพาะกลุ่ม กล่าวคือ มีสภานารี และผู้สอนศาสนา จัดให้แก่ ขวามอญ ชาวจีน หรือ คริสตศาสนิกชน ส่วน “หลวง” ก็จัดในเฉพาะกลุ่มเชื้อพระวงศ์ และบุตรหลานข้าราชการ (สมาคมอัสสัมชัญ, 2546, หน้า 208)

การจัดการศึกษาคาทอลิกตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ได้มีคณะนักบวชต่าง ๆ ของศาสนาคริสต์โรมันคาทอลิกเดินทางเข้ามาทำงานในประเทศไทย ได้แก่ คณะเซนต์คาเบรียล เข้ามาในปี พ.ศ. 2444 (ค.ศ. 1901) เพื่อมาช่วยบริหารโรงเรียนอัสสัมชัญ และตั้งโรงเรียนเซนต์คาเบรียล คณะเซนต์ปอลเดอชาร์ต เข้ามาทำงาน โรงพยาบาลเซนต์หลุยส์ โรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์ โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนแวนต์ ในปี พ.ศ. 2448 (ค.ศ. 1905) คณะอูซูลิน

ที่มาจัดตั้งโรงเรียนมาแต่ครั้งเดียวกับโรงเรียนวสุเทวี รวมถึงโรงเรียนเลีนาเชลวิทยาลัย เข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2467 (ค.ศ. 1924) คณะซิสเตอร์พื้นเมืองที่จัดตั้งโดยมิสชันนารีได้มาดูแลโรงเรียนพระหฤทัยคอนแวนต์ในปี พ.ศ. 2468 (ค.ศ. 1925) คณะซาเลเซียนเข้ามาในปี พ.ศ. 2470 (ค.ศ. 1927) เพื่อทำงานด้านเยาวชน เช่น โรงเรียนสารสิทธิ์วิทยาลัย์บ้านโป่ง โรงเรียนคอนบอสโก และเซนต์ดอมินิก คณะมหาไถ่เข้ามาในปี พ.ศ. 2491 (ค.ศ. 1948) คณะพระหฤทัยแห่งเบทารามเข้ามาในปี พ.ศ. 2494 (ค.ศ. 1951) คณะบราเดอร์คริสเตียนเข้ามาในปี พ.ศ. 2495 (ค.ศ. 1952) เพื่อเปิดโรงเรียนโชติธรรมวิทันศวรรค์ โรงเรียนลาซาลที่จันทบุรีและบางนา คณะเยซุอิตเข้ามาหลังการปฏิวัติจีนในปี พ.ศ. 2497 (ค.ศ. 1954) เพื่อทำงานด้านการศึกษาระดับอุดมศึกษา คณะคามิลเลียนเข้ามาทำงานในปี พ.ศ. 2498 (ค.ศ. 1955) เกี่ยวกับการพยาบาลผู้ป่วย เช่น ก่อตั้งโรงพยาบาลคามิลเลียนที่ซอยทองหล่อ ซิสเตอร์คณะซังมอร์ ซิสเตอร์คณะศรีชุมพาบาส เข้ามาทำงานในปี พ.ศ. 2508 (ค.ศ. 1965) เข้ามาทำงานด้านสตรี (เสรี พงศ์พิศ, 2527, หน้า 185-198)

ตัวอย่างของโรงเรียนคาทอลิกที่สามารถจัดการศึกษาให้แก่ชนชั้นกลางจนก่อให้เกิดการสะสมทุนทางสังคมของคาทอลิกเพิ่มขึ้น ตัวอย่างที่เห็นเด่นชัด ได้แก่ สถาบันในเครือมูลนิธิคณะเซนต์คาเบรียล ดังนี้ (มูลนิธิคณะเซนต์คาเบรียลแห่งประเทศไทย, 2544)

ตารางที่ 2 สถาบันในเครือมูลนิธิคณะเซนต์คาเบรียล

ลำดับ	สถาบัน	ที่ตั้ง	ปีที่ก่อตั้ง
1	โรงเรียนอัสสัมชัญ (AC)	กรุงเทพฯ	2428/1885
2	โรงเรียนเซนต์คาเบรียล (SG)	กรุงเทพฯ	2463/1920
3	โรงเรียนมงฟอร์ตวิทยาลัย แผนกมัธยม (MC)	เชียงใหม่	2475/1932
4	โรงเรียนอัสสัมชัญพาณิชยการ (ACC)	กรุงเทพฯ	2482/1939
5	โรงเรียนอัสสัมชัญศรีราชา (ACS)	ชลบุรี	2487/1944
6	โรงเรียนเซนต์หลุยส์ (SL)	ฉะเชิงเทรา	2491/1948
7	วิทยาลัยเซนต์หลุยส์ มารีย์ (SLJ)	ชลบุรี	2491/1948
8	มูลนิธิเซนต์คาเบรียลแห่งประเทศไทย (SGF)	กรุงเทพฯ	2496/1953
9	โรงเรียนอัสสัมชัญลำปาง (ACL)	ลำปาง	2501/1958
10	โรงเรียนอัสสัมชัญธนบุรี (ACT)	กรุงเทพฯ	2504/1961
11	โรงเรียนอัสสัมชัญระยอง (ACR)	ระยอง	2506/1963
12	โรงเรียนอัสสัมชัญอุบลราชธานี (ACU)	อุบลราชธานี	2508/1965

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ลำดับ	สถาบัน	ที่ตั้ง	ปีที่ก่อตั้ง
13	โรงเรียนอัสสัมชัญนครราชสีมา (ACN)	นครราชสีมา	2510/1967
14	โรงเรียนอัสสัมชัญ แผนกประถม (ACP)	กรุงเทพฯ	2510/1967
15	มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ (AU)	กรุงเทพฯ	2512/1969
16	โรงเรียนมงฟอร์ตวิทยาลัย แผนกประถม (MCP)	เชียงใหม่	2513/1970
17	โรงเรียนอัสสัมชัญลำปาง (ACSR)	สมุทรปราการ	2522/1979
18	บ้านนักศึกษาศนต์คาเบรียล (SGS)	นครปฐม	2526/1983
19	นวกสถาน เดอ มงฟอร์ต (MNS)	เชียงใหม่	2528/1985
20	โรงเรียนอัสสัมชัญพาณิชยการนครราชสีมา (ACCN)	นครราชสีมา	2536/1993
21	ศูนย์พัฒนาบุคลากรอัสสัมชัญ (APDC)	กรุงเทพฯ	2539/1996
22	โรงเรียนอัสสัมชัญเทคโนโลยี (ASTN)	นครพนม	2541/1998
23	สมาพันธ์สมาคมศิษย์เก่าสถาบันในเครือฯ (CGA)	กรุงเทพฯ	2542/1999
24	สมาพันธ์สมาคมผู้ปกครอง สถาบันในเครือฯ (CGPTA)	กรุงเทพฯ	2542/1999

เพื่อแสดงให้เห็นถึงการสะสมทุนทางสังคมของคาทอลิกในการจัดการศึกษากับชนชั้นกลาง ในที่นี้จะขอยกกรณีศึกษา 2 โรงเรียน คือ โรงเรียนเซนต์คาเบรียล และโรงเรียนอัสสัมชัญ

1. กรณีศึกษาโรงเรียนเซนต์คาเบรียล

ในปี พ.ศ. 2461 (ค.ศ. 1918) ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 สงบลง โรงเรียนอัสสัมชัญ กรุงเทพฯ ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ท่านเจ้าอาวาสคาร์ดินัล เดอ ดูร์ส และคณะที่ปรึกษา มีแนวความคิดที่จะเปิดโรงเรียนแห่งใหม่ในกรุงเทพฯ เพื่อรองรับการขยายตัวของโรงเรียนอัสสัมชัญ ประกอบกับท่านได้รับข้อเสนอจากท่านบาทหลวงบัวร์ชา เจ้าอาวาสนักบุญฟรังซิสซาเวียร์ (Reverend Fether Brozat the Parish Priest of Saint Francis Xavier Church in SamSen) เสนอให้ที่ดินบริเวณถนนสามเสนเป็นสถานที่ก่อสร้าง (สมาคมศิษย์เก่าเซนต์คาเบรียล, 2549, หน้า 15)

ท่านจึงได้เริ่มดำเนินการก่อสร้างโรงเรียนเซนต์คาเบรียล ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2463 (ค.ศ. 1920) โดยมีนายเบเกอแลง (Mr.Be'quelin City Engineer) เป็นวิศวกรออกแบบ ตัวท่านเป็นผู้ให้คำปรึกษา

ในการก่อสร้างได้ดำเนินการจนเสร็จสมบูรณ์ในเดือนกุมภาพันธ์ 1922 และเรียกตึกที่สร้างเสร็จว่า “ตึกแดง” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ในปี พ.ศ. 2463 (ค.ศ. 1920) ขณะที่ดำเนินการก่อสร้างโรงเรียนอยู่นั้น ท่านเจ้าคุณอาธิการมาร์ติน เดอ ดูร์สและคณะท่านได้เปิดโรงเรียนทำการสอนโดยใช้บ้านของนายเบอร์รี่ (Berli House) เป็นโรงเรียนชั่วคราวที่มีนักเรียนทั้งสิ้น 141 คน

การสร้างตึกหลังใหญ่ (ตึกแดง) ท่านอธิการมาร์ติน เดอ ดูร์ส เป็นนายช่างสถาปนิก ออกแบบทั้งหมด และส่วนที่เป็นไม้ ไม้สักทั้งสิ้นซึ่งบริษัทบอมเบย์เบอร์รี่ เป็นผู้ติดต่อส่งวัสดุต่าง ๆ ในการก่อสร้างติดตามบัญชีที่ลงบันทึกไว้ทั้งสิ้นเป็นเงินประมาณหนึ่งแสนเศษ เมื่อโรงเรียนเปิดรับสมัคร มีนักเรียนมาสมัครปีแรกจำนวน 150 คน โรงเรียนในขณะกราคาเซนต์คาเบรียล St.Gabriel's เป็นวิทยาลัยในเครือกับ St.Gabriel, a Catholic religious congregation ก่อตั้งขึ้นโดย St.Louis Marie de Montfort ในปี พ.ศ. 2294 (ค.ศ.1751) ในประเทศฝรั่งเศส

จากการเริ่มต้นเป็นโรงเรียนพี่น้องกันโดยที่มีวัตถุประสงค์เดียวกัน ในการเรียนการสอน และการยึดหลักของศาสนาคริสต์ โดยได้ปลูกฝังให้แก่เยาวชน โดยเฉพาะกลุ่มผู้ใช้แรงงาน นานนับสองศตวรรษ การสอนเรื่องศาสนาและวัฒนธรรมประเพณี ด้วยผู้สอนที่ชำนาญระดับอาชีพ ความชำนาญเหล่านั้นได้ถูกถ่ายทอดไปยังครูผู้สอนรุ่นน้อง ๆ และนักเรียนของพวกเขาด้วยเหตุผลดังกล่าวบรรดาเธอร์จึงเปรียบเสมือนการทำหน้าที่ที่สำคัญและยิ่งใหญ่ ในการสอนซึ่งจะเป็นการรักษาและคงไว้ซึ่งหลักการบริหารของระบบโรงเรียนคาทอลิกโดยการปลูกฝังศีลธรรมวัฒนธรรมอันดีงามให้แก่เยาวชนตามความเชื่อของคาทอลิก (สมาคมศิษย์เก่าเซนต์คาเบรียล, 2549, หน้า 15)

2. กรณีศึกษาโรงเรียนอัสสัมชัญ

การถือกำเนิดของโรงเรียนอัสสัมชัญก็มีความสืบเนื่องมาจากการเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนาเช่นกัน เมื่อบาทหลวงเอมิล กอลมเบต์ เข้าอาวาสวัดสวนท่านอันเป็นวัดคาทอลิก ได้เล็งการณ์ไกลที่จะสร้างสถานศึกษา เพื่อเผยแผ่พระคริสต์ศาสนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยเริ่มที่จะให้การศึกษากับเด็กคาทอลิกด้วยการสอนวิชาความรู้และการศาสนาควบคู่กันไป เริ่มจากการให้การศึกษากับเด็กกำพร้าในสมัยนั้นกับบุตรของชาวยุโรป (สถาปนามหาวิทยาลัยโรมันคาทอลิก, 2550, หน้า 153)

การก่อตั้งโรงเรียนในประเทศไทยได้เกิดขึ้นตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว โดยเริ่มจากในปี พ.ศ. 2395 (ค.ศ. 1852) เมื่อนางแมททูนซึ่งอยู่ในคณะมิสชันนารีอเมริกัน ได้ตั้งโรงเรียนไป – มา ขึ้นในย่านที่อยู่อาศัยของชาวมอญและเปิดโรงเรียนประจำสำหรับเด็กชาวจีนขึ้นที่ข้างวัดอรุณราชวราราม กระทั่งในปี พ.ศ. 2400 (ค.ศ. 1857) จึงได้รวมโรงเรียนทั้งสองเป็นโรงเรียนเดียวกันและย้ายมาตั้งที่สำเหร่ ซึ่งโรงเรียนที่สำเหร่นี้เอง ที่ ศ. จอห์น เอ เอकिन

ชาวอเมริกันได้ย้ายโรงเรียนชาย คริสเตียนสกูล ซึ่งตั้งอยู่ที่กุฉิจินมารวมกับโรงเรียนที่สำหรับ ภายหลังย้ายไปตั้งที่ถนนประมวญ สีลม และเปลี่ยนชื่อเป็นกรุงเทพคริสเตียน (กรุงเทพคริสเตียน วิทยาลัยในปัจจุบัน) (สภาพระมุขบาทหลวงโรมันคาทอลิก, 2550, หน้า 151)

ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2420 (ค.ศ. 1877) ปีต่อมาบาทหลวงจึงได้ประกาศรับนักเรียนทั่วไป ไม่ว่าชาติ ศาสนาใด โดยใช้ที่ดินถัดเข้ามาด้านหลังของที่ดิน “วัดสวนท่าน” มีเนื้อที่แปดไร่สามงาน ในพื้นที่ มีเรือนไม้ได้ถุนสูงหลังหนึ่งที่พระสังฆราชปัลเลอกัวส์ได้สร้างไว้ และสามารถกันพื้นที่ ด้านล่างเป็นห้องเรียนได้หนึ่งห้อง และบนเรือนก็ทำเป็นห้องเรียนได้อีกห้องหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็น อาคารเรียนหลังแรกของโรงเรียน โดยมีลานเล่นหลังคาจากพอให้เด็ก ๆ ได้มีที่คุ่มแคะคุ่มฝนยามว่าง เล่น (สภาพระมุขบาทหลวงโรมันคาทอลิก, 2550, หน้า 152)

แนวความคิดสร้างโรงเรียนอัสสัมชัญส่วนหนึ่งเกิดจากภาพเยาวชนไทยที่บาทหลวง กอลมเบต์เห็นในอาณาบริเวณวัดของท่านในขณะนั้น อันเป็นแรงคลใจให้ท่านมุ่งมั่นเปิดโรงเรียน เพื่อพัฒนาเด็กเล็กไทยทั่วไป โดยมีสนใจว่าเด็กเหล่านี้จะเป็นลูกคริสตังหรือนักบวช เป็นบาทหลวง ในอนาคตหรือไม่ก็ตาม ดังว่าทกรรมเชิงเรื่องเล่าที่ว่า (James T. Bretzke, S.J., S.T.D., n.d.) (ปริชา จินตเสรีวงศ์, 2531, หน้า 149)

“เด็กถูกปล่อยปละละเลย ใช้เวลาทั้งวันอย่างเปล่าประ โยชนับนอนเล่นว่าว เล่นไฟ พุ่งโหนโจนทะยานลงแม่น้ำเป็นที่สนุกสนานในบริเวณวัดอัสสัมชัญ ภาพเหล่านี้สร้างความเจ็บปวด ให้แก่ท่านอย่างมาก”

โรงเรียนอัสสัมชัญจึงถูกตั้งขึ้นก่อนประกาศตั้งกรมศึกษาธิการในสมัยรัชกาลที่ 5 เพียง 10 ปี นับว่าเป็นจุดต่อที่สำคัญในวงการศึกษาคาทอลิก และของชาติเป็นอย่างมาก โดยโรงเรียน ดังกล่าวได้รับความสนใจจากประชาชนมากขึ้นเรื่อย ๆ และส่งผลให้มิสชันนารีมีความชัดเจนใน การจัดการศึกษาในเมืองไทยมากขึ้น กล่าวคือ ทั้งมิสชันนารี และนักเรียนต่างก็มิได้มีวัตถุประสงค์ เพื่อการบวชเป็นบาทหลวงแต่อย่างใดแล้ว แต่เพื่อมุ่งพัฒนาความรู้ วิชาการ ความสามารถของ นักเรียนให้เด่นชัดทันต่อเหตุการณ์ และความต้องการของบ้านเมือง จนกล่าวได้ว่าโรงเรียน อัสสัมชัญเป็นโรงเรียนที่แยกระบบโรงเรียน และสามเณรเข้าให้เด่นชัดเป็นครั้งแรก (ปริชา จินตเสรีวงศ์, 2531, หน้า 148 – 149)

โรงเรียนอัสสัมชัญ (Assumption College) ได้เป็นที่ประจักษ์ถึงวิธีการ และความสำเริง ในการร่วมแรงร่วมใจของมิสชันนารีในสยาม และด้วยจิตวิญญาณที่เปิดกว้าง และเมตตาธรรมอัน โดดเด่นในสังคม... (ปริชา จินตเสรีวงศ์, 2531, หน้า 152)

“ไม่มีทางที่จะพูดได้เลยว่า โรงเรียนให้การอบรมเฉพาะเรื่องกฎระเบียบของนักบวช แม้ว่าจะเป็นสถาบันของคาทอลิกอย่างแท้จริงก็ตาม แต่ก็เป็นที่ชื่นชอบต่อทุก ๆ ศาสนาในฐานะที่

เป็นผู้ให้การศึกษาแก่เยาวชน ด้วยบทบาทดังกล่าวนี้โรงเรียนอัสสัมชัญจึงเป็นที่สนใจของสังคมคนกรุงเทพฯ ไม่ว่าจะเป็นผู้ไม่เชื่อพระเจ้า นักคิดอิสระ ชาวพุทธ และชาวคริสต์ ต่างก็ยอมรับถึงคุณค่าของโรงเรียนที่ควบคุมดูแลโดยบาทหลวงชาวฝรั่งเศส ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าอยู่ทุก ๆ ปี ...”

จากรายงานดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นเป็นอย่างดีว่า ที่ผ่านมามคนไทยมีทัศนคติต่อโรงเรียนของบาทหลวงคาทอลิกว่ามุ่งเพื่อการศึกษาเป็นสำคัญ ความสำเร็จของโรงเรียนอัสสัมชัญโดยเป็นที่ยอมรับของรัฐบาลไทย และประชาชนทั่วไป จึงเท่ากับเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าระบบโรงเรียนที่มิสชันนารีเคยใช้มากกว่า 200 ปี และเป็นการสร้างภาพพจน์ที่ว่า (พิพาดา ยังเจริญ, 2529, หน้า 136)

“ความรังเกียจในการที่จะต้องเปลี่ยนศาสนานี้เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้คนไทยโดยทั่วไปเพียงแต่มองวิทยาการตะวันตกอยู่เพียงห่าง ๆ เช่น ชมการทดลองวิทยาศาสตร์ในลักษณะของแปลกที่ให้ความเพลิดเพลินหรือเข้ารับการรักษายาบาลจากมิสชันนารีเพื่อให้พ้นจากโรคภัยไข้เจ็บ แต่มิได้เข้ามาเรียนวิทยาการสมัยใหม่เหล่านั้น เพราะกลัวว่าจะถูกมิสชันนารีครอบงำให้เลื่อมใสคริสตศาสนา เหตุฉะนั้น เมื่อมิสชันนารีได้เปิด โรงเรียนสอนภาษาอังกฤษ และวิชาพื้นฐานเบื้องต้นในระยะแรกจึงไม่ปรากฏว่ามีเด็กไทยเข้ารับการศึกษเลย”

นักเรียนของโรงเรียนคาทอลิกจะได้เรียนรู้ภาษาไทยและภาษาฝรั่งเศส ใครมีลูกหลานอายุสมควรที่จะเล่าเรียนได้ก็เตรียมส่งมาหาบาทหลวงได้ อย่างไรก็ตามโรงเรียนของบาทหลวงคอลมเบต์ได้รับความสนใจน้อยเต็มที แต่บาทหลวงก็ยังทำงานต่อไปอย่างไม่ย่อ ค้อมาชั้นแรกไม่สู้มีผู้คนสนใจต่อโรงเรียนนี้นัก เพราะพ่อแม่และเด็กสมัยนั้นยังไม่นิยมการศึกษา ทุก ๆ วันบาทหลวงคอลมเบต์ต้องไปหาเด็กตามบ้าน แจกสแตงคั่นดินหอยให้มาเรียน แม้กระนั้นบาทหลวงคอลมเบต์ก็ไม่ท้อแท้ใจ ไม่ยอมล้มเลิก และใน พ.ศ. 2422 (ค.ศ. 1879) ท่านได้จัดให้มีแผนกภาษาอังกฤษคู่ไปกับภาษาฝรั่งเศส ซึ่งเปิดอยู่ก่อนแล้ว ท่านเริ่มวางแผนการศึกษาที่สมบูรณ์ (ธีรพล กอบวิทยากุล, ม.ป.ป., หน้า 132)

จากรายงานประจำปีของมิสซังสยามที่เขียนรายงานไปถึงสำนักวาติกันที่กรุงโรมในปี พ.ศ. 2428 (ค.ศ. 1885) พระสังฆราชเวย์ เขียนถึงการศึกษาของโรงเรียนอัสสัมชัญไว้ว่า (ปิยนุช สุวรรณทัต, 2540, หน้า 61)

“โรงเรียนสำหรับเด็กชายชื่อ โรงเรียนอัสสัมชัญ อยู่ในความดูแลของคุณพ่อคอลมเบต์ โรงเรียนนี้มีนักเรียนถึง 75 คนแล้ว นักเรียนมาจากลูกของชาวยุโรปก็มี ลูกคหบดีชาวจีนก็มี และยังมีลูกของข้าราชการไทยระดับสูงอีกด้วย นักเรียนบางคนเป็นลูกชาวยุโรปก็มี ลูกคหบดีชาวจีนก็มี และยังมีลูกของข้าราชการไทยระดับสูงอีกด้วย นักเรียนบางคนเป็นลูกชาวยุโรปที่ทอดทิ้งไว้เป็นภาระของเรา และมีลูกคริสตังด้วย การสอนใช้ 3 ภาษา คือ ภาษาฝรั่งเศส ภาษาอังกฤษ และ

ภาษาไทย มีการห้ามมิให้เรียนภาษายุโรป 2 ภาษาพร้อมกัน เพราะจะทำให้เรียนได้ช้า ดังนั้นบิดา มารดาของเด็กจำเป็นต้องเลือกระหว่างภาษาฝรั่งเศส และภาษาอังกฤษ และเมื่อเด็กโตขึ้น และ ผู้ปกครองต้องการ ก็อาจให้ลูกของตนเรียนได้ทั้งสองภาษา” เด็กทุกคนต้องเรียนภาษาไทย พระมหากษัตริย์มิได้ทรงเคยเมยในเรื่องนี้ พระองค์ทรงแสดงความพอพระทัยต่อสงฆ์ และ มิสชันนารี และทรงมอบเงินช่วยเหลือบ้างด้วย

รายงานประจำปี พ.ศ. 2430 (ค.ศ. 1887) ยังระบุถึงความเจริญก้าวหน้าของการศึกษา คาทอลิกว่า (ปิยบุษ สุวรรณทัต, 2540, หน้า 61)

“โรงเรียนทุกแห่งเจริญรุ่งเรือง ในแต่ละเขตที่สำคัญ เด็กทุกคนที่เกิดจากครอบครัวคริสต์ แทบจะไม่มียกเว้นเลย เข้าโรงเรียนเหล่านี้เพื่อหัดอ่านหนังสือ และเรียนคำสอนพอใช้ โรงเรียน อัสสัมชัญกรุงเทพฯ มีนักเรียน 180 คน เป็นโรงเรียนที่ได้รับความนิยมมากขึ้นทุกทีในเมืองหลวง ประเทศไทย โรงเรียนที่อยู่ในความดูแลของซิสเตอร์คณะแซ็งต์โมร์ (ซิสเตอร์แห่งพระกุมารเยซู) ก็ ประสบผลตามความคาดหมายทุกประการ”

ต่อมาในวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2428 (ค.ศ. 1885) บาทหลวงกอลมเบต์ได้เปิดโรงเรียน ของท่าน ในระยะแรกๆ โรงเรียนของบาทหลวงกอลมเบต์ใช้ชื่อภาษาฝรั่งเศสว่า Le College de l'Assomption ซึ่งบาทหลวงได้ใช้ชื่อภาษาไทยว่าโรงเรียนอาชมซาน กอเล็ส แต่คนภายนอกมัก เรียกและเขียนกันผิด ๆ กันไปตามถนัด ดังนั้นในวันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2453 (ค.ศ. 1910) ภราดา ฮีแลร์ จึงได้มีจดหมายไปยังกระทรวงธรรมการ กรมศึกษา ขอเปลี่ยนชื่อ โรงเรียนเป็นอาศรมชัญ เพื่อให้เป็นภาษาไทยตามนโยบายของทางกรม ซึ่งพระยาสุทธีสุริยศักดิ์ อธิบดีกรมศึกษา ได้ตอบ กลับมาว่าควรเป็นอัสสัมชัญ เพราะได้เสียงใกล้เคียงของเดิม และความหมายก็คงไว้ตามอาศรมชัญ ดังนั้นจึงได้ใช้ชื่อนี้กันมานับแต่บัดนั้น (สถาปณานุบาทหลวงโรมันคาทอลิก, 2550, หน้า 151 - 157)

สำหรับคำว่าอัสสัมชัญนั้น ให้เสียงเป็นคำไทยและคล้ายกับภาษาอังกฤษว่า Assumption ซึ่งทั้งคำแปลที่เหมาะสมจะเป็นชื่อโรงเรียน โรงสวด ภูมิตั้งบถือศีลเป็นอันมาก ทั้งนี้เพราะคำว่าอัสสัมชัญ ก็ได้แก่ศัพท์บาลีมคธว่า อัสสโม แปลงเป็นคำไทยว่า อาศรม ซึ่งหมายถึงภูมิตั้งบถือศีลกินพรต ส่วนคำว่า ชัญ ก็จะได้แก่ตามรากศัพท์ว่า ช ซึ่งแปลว่า เกิด และ ญ แปลว่าญาณความรู้รวมความได้ว่า ชัญ คือที่สำหรับเกิดวิญญานความรู้ เมื่อรวมสองคำมาเป็นคำเดียวกันเข้าแล้วก็แปลได้ว่า อัสสัมชัญ คือ ตำแหน่งที่สำหรับระงับปากและหาวิชาความรู้นั่นเอง ส่วนคำว่า Assumption ก็ หมายถึงแม่พระได้รับเกียรติยกขึ้นสวรรค์ทั้งกายและวิญญาน (สถาปณานุบาทหลวงโรมันคาทอลิก, 2550, หน้า 157)

โรงเรียนอัสสัมชัญในระยะแรกมีนักเรียนรุ่นแรก 33 คน ก่อนจะเพิ่มขึ้นเป็น 130 คนในปีถัดมา และยิ่งนานวันก็ยิ่งมีนักเรียนทยอยเข้ามาด้วยความศรัทธาเลื่อมใส จนไม่ช้าโรงเรียนก็คับแคบไปจนต้องสร้างอาคารหลังใหม่ที่กว้างขวางและพอจะรับนักเรียนที่จะมาข้างหน้าได้ทั้งหมด บาทหลวงจึงให้มิสเตอร์คราซซี สถาปนิกเอกผู้มีชื่อเสียงที่สุดของสยามในสมัยนั้น ช่วยออกแบบอาคารเรียนให้ใหม่ ครั้นเมื่อทำแบบแปลนเสร็จแล้วบาทหลวงได้นำแบบแปลนโรงเรียนใหม่เสนอต่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ สมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการ พร้อม ๆ กับที่ท่านได้เรียไรเพื่อหาเงินสร้างอาคารเรียนหลังใหม่

ต่อมาความได้ทราบไปถึงพระเนตรพระกรรณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงมีพระราชศรัทธาพระราชทานเงินจำนวน 50 ชั่ง (4,000 บาท) และสมเด็จพระอัครมเหสีพระราชทาน 25 ชั่ง (2,000 บาท) ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการชั้นสูง พ่อค้าวานิช และชาวต่างประเทศ ต่างมีจิตศรัทธาร่วมบุญร่วมบริจาคในโครงการของบาทหลวงกลอมเบต์ จนสามารถรวบรวมปัจจัยได้เพียงพอ วันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2430 (ค.ศ. 1887) บาทหลวงกลอมเบต์ได้ตกลงเซ็นสัญญาก่อสร้างตึกเรียนหลังแรกกับมิสเตอร์คราซซี ด้วยเงินจำนวน 50,000 บาท วันที่ 14 กรกฎาคมปีเดียวกันก็ได้เริ่มการก่อสร้างตึกเรียนหลังแรก

ในวันที่ 15 สิงหาคม อันเป็นวันฉลองแม่พระได้รับเกียรติยกขึ้นสวรรค์ ถือเป็นฤกษ์ดีจึงเชิญบาทหลวงดองต์ ผู้ช่วยมุขนายกแห่งมิสซังพระนครเป็นผู้เสกศิลาฤกษ์ และได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จแทนพระองค์ไปทรงวางศิลาฤกษ์ ในวันนั้นคณะครูอาจารย์ นักเรียน และสัตบุรุษต่างมาถวายการรับเสด็จ ณ สะพานท่าน้ำที่เรือพระที่นั่งมาจอดเทียบ

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมารได้วางศิลาฤกษ์ทรงจับก้อนเคาะแผ่นศิลาแล้วด่าว่า “ให้ที่นี่ถาวรมั่นคงสืบไป” พระจุลจอมเกล้าฯและสมเด็จพระบรมราชินีนาถได้พระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวนมากในการก่อสร้าง (มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ, 2539, หน้า 511)

หลังพิธีวางศิลาฤกษ์ มิสเตอร์คราซซีก็ได้เร่งงานก่อสร้างจนสำเร็จเสร็จสรรพเป็นตึกเรียนหลังแรก ซึ่งต่อมาเรียกกันติดปากว่า ตึกเก่า และเปิดสอนได้ในต้นปี พ.ศ. 2433 (ค.ศ. 1890) ใช้เวลาการก่อสร้างราวสองปีครึ่ง ต่อมาในปี พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) จำนวนนักเรียนได้เพิ่มขึ้นจนถึง 300 คน และเพิ่มเป็น 400 คนในปีถัดมา จึงจำเป็นที่บาทหลวงกลอมเบต์ต้องขวนขวายเพิ่มอาคารเรียนและเพิ่มครูยืงนานวันผู้ปกครองก็ยิ่งนิยมส่งบุตรหลานมาเข้าเรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญ บาทหลวงกลอมเบต์จึงต้องแบกภาระที่หนักมากขึ้นเรื่อย ๆ จนท่านล้มป่วยลง พระสังฆราชเวย์จึง

แนะนำให้บาทหลวงกลับไปพักผ่อนเปลี่ยนอากาศที่ฝรั่งเศส พร้อมกับเสาะหาคณะอาจารย์ที่มีความสามารถในการสอนจริง ๆ มาดูแลการเรียนการสอนในโรงเรียนอัสสัมชัญ ซึ่งบาทหลวงกอลมเบต์ก็เห็นด้วย ดังนั้นใน พ.ศ. 2433 (ค.ศ. 1890) ท่านจึงได้ลงเรือกลับฝรั่งเศส

สิ่งแรกที่บาทหลวงกระทำเมื่อถึงฝรั่งเศส คือ สืบหาคณะครูจนได้คณะภราดา 5 ท่านจากคณะเซนต์คาเบรียลมารับปกครองดูแลโรงเรียนอัสสัมชัญต่จากบาทหลวง อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าเสียดายว่าเมื่อถึงกำหนดวันเดินทางกลับเมืองสยาม ปรากฏว่าบาทหลวงกอลมเบต์กลับป่วยไม่สามารถกลับตามกำหนดได้ ในที่สุดหลังจากรอคอยให้บาทหลวงกอลมเบต์หายจากอาการป่วยอยู่หลายเดือน คณะภราดาเซนต์คาเบรียลทั้ง 5 อันประกอบด้วย ภราดามาร์ตินเดอตูร์ส หัวหน้าคณะภราดาอาเบล ภราดาอากุสติ ภราดาคาเบรียล ฟาเรตติ และภราดาอีแลร์ ซึ่งเคยอยู่เมืองสยามมาหลายปี โดยลงเรือที่เมืองมาร์แซย์ ใช้เวลาเดินทางหนึ่งเดือนกับสองวัน เรือก็มาเทียบท่าที่ห้างบอร์เนียว ประเทศสยามเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2444 (ค.ศ. 1901) และได้ลงนามในข้อตกลงกับพระคุณเจ้าเวย์ย์ ข้อตกลงกำหนดไว้ว่า

1. มิสซังสยามมอบหมายเรื่องการบริหารโรงเรียนอัสสัมชัญ ซึ่งประกอบด้วยแผนกนักเรียนไป – กลับ แผนกนักเรียนประจำ และแผนกเด็กกำพร้า ให้คณะเซนต์คาเบรียลโรงเรียนแห่งนี้ยังป็นกรรมสิทธิ์ของมิสซังอยู่
2. บราเดอร์ที่เป็นอธิการมีหน้าที่รับผิดชอบการบริหารโรงเรียนแต่ต้องปรึกษาเรื่องสำคัญต่าง ๆ กับประมุขมิสซัง
3. บราเดอร์สามารถใช้เงินรายได้ของโรงเรียน แต่ต้องรับผิดชอบเรื่องค่าใช้จ่ายในการทำนุบำรุง และการก่อสร้างต้องอยู่ในวงเงินที่ไม่มากเกินไป
4. ประมุขมิสซังต้องแต่งตั้งบาทหลวงวิญญูณารักษ์ให้บราเดอร์ เพื่อฟังแก้บาป และเทศน์เข้าเียบประจำปี

5. บราเดอร์สามารถสอนตามหลักสูตรของสถาบันของคณะ โดยให้สอดคล้องกับหลักสูตรการศึกษาของรัฐบาลเรื่องการสอบ ต้องสอนภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และภาษาสยามหนึ่งปีการศึกษา มีระยะเวลา 10 เดือน โดยมีช่วงปิดเทอมปลายเดือนธันวาคม และเดือนมกราคม และมีวันหยุด 15 วัน ในเดือนกรกฎาคม

6. เด็กกำพร้าที่อยู่ในความดูแลของโรงเรียน จะอยู่ในความดูแลของบราเดอร์ระหว่างปิดเทอม ไม่สามารถไล่เด็กกำพร้าคนใดคนหนึ่งออกโดยไม่ได้รับอนุญาตจากประมุขมิสซัง

ข้อตกลงนี้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2444 (ค.ศ. 1901) ในจดหมายฉบับหนึ่งที่เขียนจากไซ่ง่อน วันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2443 (ค.ศ. 1900) บราเดอร์หลุยส์ขอให้แก่ข้อตกลงบางอย่างเรื่องเด็กกำพร้า และเรื่องบราเดอร์ พระคุณเจ้าเวย์ย์ยอมจ่ายเงินชดเชย 7,000 เปียส

เป็นค่าใช้จ่ายเรื่องเครื่องแต่งกาย และค่าเดินทางของบราเดอร์แต่ละคน นอกจากค่าใช้จ่าย 6% สำหรับเด็กกำพร้าที่โรงเรียนต้องจ่ายเอง มีสชงยอมจ่ายให้ 6 เปียสต่อเดือน สำหรับเด็กกำพร้าแต่ละคน (โรเบิร์ต โกสเต, 2549, หน้า 530 - 531)

เพื่อเข้าใจสาระสำคัญของข้อตกลงจำเป็นต้องรู้ไว้ว่าวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2442 (ค.ศ. 1899) ก่อนที่บราเดอร์จะเดินทางมาถึง โรงเรียนได้รับเด็กกำพร้า 22 คน ซึ่งกงสุลหรือมิสชันนารีมอบหมายให้รับผิดชอบโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใด ๆ ส่วนใหญ่เป็นเด็กที่มีพ่อเป็นชาวยุโรป และออกจากสยามไปแล้ว นอกจากนั้น โรงเรียนยังยอมรับเด็กนักเรียนยากจน 35 คน เข้าเรียนโดยลดค่าเล่าเรียนให้ครึ่งหนึ่ง ในที่สุดบราเดอร์ยอมรับรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการดูแลเด็กกำพร้า 10% อันที่จริงตั้งแต่ พ.ศ. 2442 (ค.ศ. 1899) เป็นต้นมา รายได้ของโรงเรียนมากกว่ารายจ่ายอยู่แล้ว (โรเบิร์ต โกสเต, 2549, หน้า 532)

บราเดอร์ 5 คนแรกเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ วันอาทิตย์ที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2444 (ค.ศ. 1899) คือ บราเดอร์มาร์ติน เดอ ดูร์ส อธิการ บราเดอร์อาเบล บราเดอร์กาเบรียล แฟร์เรตตี บราเดอร์ออกุสต์ ชาวแคนาดา และบราเดอร์ฮีแลร์ เนื่องจากพระคุณเจ้าเวย์ไม่อยู่เพราะป่วยเป็นไข้ ต้องไปรักษาตัวที่โรงพยาบาล บราเดอร์จึงได้รับการต้อนรับจากบาทหลวงโรมีเออเธร์ญญิกมิตซัง และบาทหลวงแฟร์เลย์ อธิการ โรงเรียนอัสสัมชัญ

หลังจากใช้ชีวิตในสยามจนเริ่มชินกับภาษาและขนบธรรมเนียมแล้ว ภราดาคณะเซนต์คาเบรียลทั้งห้าคนก็รับโอนการสอนและการปกครองดูแล โรงเรียนอัสสัมชัญมาอยู่ในความรับผิดชอบโดยสิทธิ์ขาด โดยมีท่านภราดามาร์ตินเดอ ดูร์ส อายุ 38 ปี ซึ่งอาวุโสสูงสุด ดำรงตำแหน่งอธิการคนแรกของ โรงเรียนอัสสัมชัญ เมื่อภราดาคณะเซนต์คาเบรียลเข้ามารับช่วงการบริหาร โรงเรียนต่อจากบาทหลวงกอลมเบต์ จำนวนนักเรียนก็เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

บราเดอร์กลุ่มที่สองเดินทางมาถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1902) บราเดอร์เหล่านี้มีความลำบากอยู่บ้างในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพอากาศของสยามที่ร้อน เพราะพวกท่านมาถึงพร้อมเครื่องนุ่งห่มแบบยุโรปซึ่งไม่เหมาะกับสภาพอากาศของสยาม (โรเบิร์ต โกสเต, 2549, หน้า 532)

รายชื่อบราเดอร์ที่เสียชีวิตเมื่อมาถึงไม่นาน ได้แก่ บราเดอร์ อัดลแบร์ต มาถึง พ.ศ. 2447 (ค.ศ. 1904) เสียชีวิตเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2448 (ค.ศ. 1905) หลังจากป่วยเป็นโรคฝีดาษ บราเดอร์เอเดียน โยเซฟ มาถึง พ.ศ. 2447 (ค.ศ. 1904) เสียชีวิต พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909) บราเดอร์ดีโอโดร์ มา พ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1902) และกลับไป พ.ศ. 2449 (ค.ศ. 1906) เสียชีวิต พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909) บราเดอร์วินเซนต์ เดอ ปอล มาถึง 2445 เสียชีวิตที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2457 (ค.ศ. 1914) บราเดอร์หลุยส์